

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ХЕРСОНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

ЗАТВЕРДЖУЮ

Ректор Херсонського державного
університету

Олександр СПІВАКОВСЬКИЙ

«17» вересня 2020 р.

**НАСКРІЗНА ПРОГРАМА
ПРАКТИКИ**

Факультет української й іноземної філології та журналістики

Кафедра української філології та журналістики

Галузь знань 03 Гуманітарні науки; 01 Освіта; 0203 Гуманітарні науки

Спеціальність 035.01 Філологія (українська мова та література), 014.01

Середня освіта (українська мова та література); 014.02 Середня освіта
(українська, англійська мова та література)

Освітня програма 035.01 Філологія (українська мова та література), 014.01

Середня освіта (українська мова та література); 014.02 Середня освіта
(українська, англійська мова та література)

Курс 2-4

Ступінь вищої освіти бакалавр

Форма навчання денна

ПОГОДЖУЮ

Проректор з навчальної та науково-
педагогічної роботи

Віталій КОБЕЦЬ

«18» вересня 2020 р.

Херсон 2020 р.

Програма розроблена:

1.Окуневич Т.Г. кандидаткою педагогічних наук, доценткою кафедри української філології та журналістики

Програма розроблена на основі:

Семенов О.М. Професійна підготовка майбутніх учителів української мови і літератури. – Суми , 2015. – 404 с.

Семенов О.М. Практика в системі фахової освіти вчителя-словесника: навч.посібник для студентів ВНЗів / О. М. Семенов, Л. О. Базиль, Т. І. Дятленко; В.о. Ін-т пед. освіти і освіти дорослих, АПН України, Глухів. держ. пед. ун-т ім. Олександра Довженка; За ред. О. М. Семенов.– К. : Фенікс, 2008.– 285 с.

Декан факультету

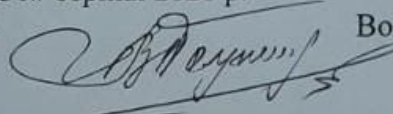

Ірина ГОШТАНАР

Затверджена на засіданні кафедри
української філології та журналістики

Протокол №1 від «31» серпня 2020 р.

Завідувач кафедри

Володимир ОЛЕКСЕНКО

Схвалено науково-методичною радою факультету

Протокол № 1 від «08» вересня 20 20 р.

Голова ради

 Олига Н.О. (підпис, ПІБ)

ВСТУП

Практика студентів спеціальності 035 Філологія (Українська мова та література) є невід'ємною складовою загального процесу підготовки фахівців, важливим етапом їхнього професійного становлення. Вона складається з різних видів практик, що зумовлює поступове формування як загальних, так і фахових компетентностей з обраної спеціальності.

Нормативну базу наскрізної програми складають:

- Закон України «Про вищу освіту»;
- Наказ Міністерства освіти і науки України «Про затвердження норм часу для планування і обліку навчальної роботи та переліків основних видів методичної, наукової й організаційної роботи педагогічних і науково-педагогічних працівників ВНЗ» № 450 від 07.08.2002;
- Наказ Міністерства освіти і науки України «Про затвердження Положення про проведення практики студентів вищих навчальних закладів України» № 93 від 08.04.1993;
- Ліцензійні умови проведення освітньої діяльності закладів освіти № 1187 від 30.12.2015;
- Наказ Міністерства освіти і науки України «Про затвердження Положення про організацію роботи з охорони праці учасників навчально-виховного процесу в установах і навчальних закладах» № 563 від 01.08.2001;
- Рекомендації щодо проведення практики студентів вищих навчальних закладів України, ухвалені рішенням вченої ради Інституту інноваційних технологій і змісту освіти, протокол №5 від 24.04.2013;
- Положення про проведення практики студентів Херсонського державного університету (наказ від 02.06.2017 № 337-Д);
- освітньо-професійна програма 035 Філологія (Українська мова та література), навчальний план підготовки фахівців спеціальності 035 Філологія (Українська мова та література).

1. ГРАФІК ПРОВЕДЕННЯ ПРАКТИК

Практики проводяться відповідно до змісту освітньо-професійної програми 035 Філологія (Українська мова та література) першого «бакалаврського» рівня вищої освіти та до графіків освітнього процесу, затверджених у прийнятий в університеті спосіб.

Курс	Семестр	Назва практики	Тривалість проведення (тижнів)
2	4	Літературно-фольклорна / діалектологічна практика	2
3	6	Літературно-краснавча / соціолінгвістична практика	2
4	8	Виробнича практика	6
Разом			10

2. МЕТА ТА ЗАВДАННЯ ПРАКТИК

Мета практик – формування загальних та фахових компетентностей студентів – майбутніх вчителів-філологів української мови і літератури – для успішного здійснення професійних завдань та обов'язків освітнього, науково-дослідницького та інноваційного характеру в галузі сучасної лінгвістики та літературознавства, педагогіки та методики середньої освіти, здатності до самостійної науково-педагогічної діяльності в умовах навчальних закладів середньої освіти.

Завдання практик – є оволодіння студентами сучасними формами, методами, прийомами, засобами і технологіями освітньої роботи в різних типах закладів загальної середньої освіти; поглиблення та закріплення теоретичних знань, здобутих під час навчання в університеті; розвиток у студентів креативних умінь, творчої ініціативи, реалізації особистісного навчання учнів; впровадження компетентнісного підходу в процесі проведення уроків із використанням сучасних технологій і методик активізації пізнавальної діяльності учнів; розвиток науково-дослідних умінь з подальшим їх застосуванням у педагогічній діяльності; надбання практичних навичок самостійного виконання індивідуальних завдань.

3. РОЗДІЛИ ПРАКТИК

ЛІТЕРАТУРНО-ФОЛЬКЛОРНА ПРАКТИКА

Вивчення історії, культури, мови, літератури та фольклору рідного народу є головними чинниками для самоідентифікації кожного громадянина України. Процес особистісного становлення майбутнього філолога залежить не тільки від теоретичного матеріалу, отриманого та засвоєного під час вивчення курсів історії української літератури та фольклору. Засобом актуалізації та поглиблення теоретичних знань є літературно-фольклорна практика, завдяки якій студент формує нове бачення своєї спеціальності, удосконалює фахову підготовку та професійну компетентність.

В умовах університетської освіти навчальна літературно-фольклорна практика є важливим етапом у системі підготовки фахівців, оскільки допомагає сформувати компетентності майбутнього учителя української мови і літератури. Практика такого виду забезпечує цілісність освітнього процесу у закладах вищої освіти, побудованого на принципах послідовності та систематичності. Навчальна літературно-фольклорна практика спрямована на пізнавально-виховну роботу серед студентів II курсу.

МЕТА ТА ЗАВДАННЯ ПРАКТИКИ

Мета практики – розширити, закріпити та систематизувати теоретичні знання, отримані під час вивчення курсів «Історія української літератури», «Дитяча література і фольклор»; виявити універсальні, етнічні та локальні традиції обстежуваної території, встановити ареальні особливості побутування окремих творів, жанрів, обрядів; укласти реєстри зібраних аудіо- та відеозаписів.

Завдання практики:

- закріпити теоретичні знання, отримані під час вивчення курсів з історії української літератури та фольклору;
- навчити використовувати теоретичну інформацію на практиці, розширювати практичні знання і навички за фахом;
- формувати вміння спостерігати, порівнювати та аналізувати фольклорні та літературні факти;
- розвивати комунікативні здібності студента;
- формувати навички фіксації фольклорних текстів згідно з вимогами до таких записів;
- виробити вміння і навички працювати з інноваційними технологіями у професійній діяльності;
- отримання практичних навичок запису, обробки, класифікації та систематизації фольклорних текстів;
- оволодіння сучасними методами та формами роботи у професійній діяльності.

У результаті проходження навчальної практики здобувачі оволодівають **такими компетентностями:**

ІК Здатність розв'язувати складні спеціалізовані задачі та практичні проблеми в галузі філології (лінгвістики, літературознавства, фольклористики, перекладу) в процесі професійної діяльності або навчання, що передбачає застосування теорій та методів філологічної науки, здійснення інновацій та характеризується комплексністю й невизначеністю умов і вимог до професійної або дослідницької діяльності.

ЗК 5. Здатність учитися й оволодівати сучасними знаннями.

ЗК 6. Здатність до пошуку, опрацювання та аналізу інформації з різних джерел.

ЗК 7. Уміння виявляти, ставити та вирішувати проблеми.

ЗК 8. Здатність працювати в команді та автономно.

ЗК 11. Здатність застосовувати знання у практичних ситуаціях.

ФК 7. Здатність до збирання й аналізу, систематизації та інтерпретації мовних, літературних, фольклорних фактів, інтерпретації та перекладу тексту (залежно від обраної спеціалізації).

ФК 10. Здатність здійснювати лінгвістичний, літературознавчий та спеціальний філологічний аналіз текстів різних стилів і жанрів української мови.

Програмні результати навчання

ПРН-1 Оцінювати власну навчальну та професійну діяльність, будувати і втілювати ефективну стратегію саморозвитку та професійного самовдосконалення; розуміти основні теоретичні дисципліни в обсязі, необхідному для розв'язання професійних дослідних і педагогічних завдань; літературознавчі дисципліни в синхронії та діахронії

ПРН 2. Ефективно працювати з інформацією: добирати необхідну інформацію з різних джерел, зокрема з фахової літератури та електронних баз, критично аналізувати й інтерпретувати її, впорядковувати, класифікувати й систематизувати.

ПРН 3. Організувати процес свого навчання й самоосвіти.

ПРН 12. Аналізувати мовні одиниці, визначати їхню взаємодію та характеризувати мовні явища і процеси, що їх зумовлюють.

ПРН 15. Здійснювати лінгвістичний, літературознавчий та спеціальний філологічний аналіз текстів різних стилів і жанрів.

ЗМІСТ ПРАКТИКИ

Навчальна літературно-фольклорна практика складається із кількох етапів:

1. **Теоретична підготовка студентів.** Навчально-методична підготовка студентів до проходження літературно-фольклорної практики розпочинається із ознайомлення їх з програмою практики, методикою її проходження, календарним плануванням, вимогами до виконання загальних та індивідуальних завдань, правилами оформлення звіту та опрацьованого матеріалу. Проводиться інструктаж із правил охорони праці та техніки безпеки життєдіяльності.
2. **Проходження практики.** Під час проходження літературно-фольклорної практики студенти-філологи відвідують екскурсії в літературних, народознавчих, краєзнавчих, етнографічних музеях, де отримують інформацію про літературну творчість, фольклорні особливості, звичаї, традиції, орнаменти вишиванки рідного краю тощо; збирають та записують фольклорні тексти, традиції та обряди від інформантів за місцем проживання, а також опрацьовують, систематизують та класифікують записи; переглядають екранізовані твори українських письменників, обговорюють їх; працюють з картотеками в бібліотеках, систематизують інформацію та використовують її в наукових роботах; проходять літературно-фольклорний квест на основі інноваційних технологій та on-line-тестування, освоюють новітні технології в освіті, вчаться застосовувати в професійній діяльності.
3. **Систематизація матеріалу та підсумки.** Зібрані під час проходження практики матеріали, оброблені, систематизовані та класифіковані фольклорні тексти, виконані індивідуальні завдання, презентації студенти оформлюють відповідно до вимог, складають у теки, здають керівникові у визначений термін. Кожен практикант проводить захист виконаних ним завдань.
4. **Залік.** Після завершення навчальної практики студент отримує залік, результати якого фіксуються в заліково-екзаменаційній документації.

Основні види робіт під час практики

1. Екскурсія до Херсонського обласного краєзнавчого музею та опрацювання фольклорного матеріалу.
2. Оглядова екскурсія про письменників Херсонщини та опрацювання матеріалів у музеї-квартирі Б.А. Лавренюва.
3. Тематична екскурсія в музеї історії ХДУ «Випускники ХДУ – відомі українські письменники».
4. Перегляд кінофільмів та вистав за творами українських письменників, їх обговорення та аналіз.
5. Перегляд, захист та обговорення презентацій, відеоматеріалів фольклориста-збирача.
6. Робота з картотеками в бібліотеках, пошук виконавців фольклору, встановлення контактів із ними.
7. Записування й обробка текстів народної словесності.
8. Літературно-фольклорний квест на основі інноваційних технологій на базі Херсонської обласної універсальної наукової бібліотеки ім. О. Гончара.
9. Літературно-лінгвістичний ринг у Херсонській обласній бібліотеці для дітей ім. Дніпрові Чайки.

Список рекомендованої літератури

1. Іваннікова Л. Фольклористика Півдня України: сторінки історії. Запоріжжя : [б. в.], 2008. 291 с.
2. Матеріали з історії народознавства в Україні : Каталог етнографічних програм (друга половина XVIII-XX ст.) / НАН України, Ін-т мистецтвознав., фольклористики та етнології ім. М.Т. Рильського, Ін-т укр. археографії ; уклала О. Боряк. Київ : Українознавство, 1994. 124 с.
3. Програма, запитальник та методичні поради дослідникам народної культури України / упорядн. Л. Орел, К. Міщенко. Київ : ІСДО, 1995. 232 с.
4. Семенов О., Базиль Л., Дятленко Т. Фахова практика вчителя-словесника : навч. посіб. Луганськ : Вид-во «Ноулідж», 2011. 490 с.
5. Сивачук Н. Фольклорна практика / Н.П. Сивачук ; Уманський держ. педагогічний н-т ім. Павла Тичини. К. : Видавництво НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2008. 68 с.
6. Супруненко В. Енциклопедія українознавства : у 2 кн. Кн. 1 : Ми українці. Донецьк : ВАТ «Дніпро книга», 1999. 412 с.
7. Тронько П. Українське краєзнавство в XX столітті / наук. ред. В.А. Смолій ; Нац. акад. наук України, Ін-т історії України. Київ : [б.в.], 2002. 84 с.
8. Фольклористика, програма та методичні рекомендації до фольклорної практики : навч. посіб. для студ. філол. ф-тів ун-тів / уклад. Л.Ф. Дунаєвська, Л.Т. Шурко ; Київський національний ун-т ім. Тараса Шевченка. К. : [б.в.], 2000. 41 с.
9. Цепкало Т. Програма та навчально-методичні рекомендації до проведення літературно-фольклорної практики : для студентів спеціальностей: 6.020303 Філологія (українська мова та література)*; 6.020303 Філологія (українська, англійська мова та література)*. Херсон : Видавництво ХДУ, 2017. 27 с.
10. Чорна М. Навчально-методичні рекомендації до проведення фольклорної та літературно-краєзнавчої практики. Херсон: Видавництво ХДУ, 2004. 20 с.

Інформаційні ресурси

1. Інформація та документація. Бібліографічне посилання. Загальні положення та правила складання. URL : https://kubg.edu.ua/images/stories/podii/2017/06_21_posylannia/dstu_8302.pdf.
2. Рецензія, відгук. URL : https://pidruchniki.com/1151040940669/dokumentoznavstvo/retsenziya_vidguk.
3. Як написати рецензію. URL : <http://starfort.in.ua/en/page/recenz>.
4. Основні вимоги до змісту, оформлення та застосування мультимедійних презентацій. URL : <http://hmapo-pedagogics.kh.sch.in.ua/news/id/12>.

Методичні рекомендації

Теоретичною підготовкою студентів-філологів до літературно-фольклорної практики є навчальні дисципліни з історії української літератури, вступу до літературознавства, фольклору і дитячої літератури тощо. Огляд рекомендованої літератури також є підготовчим етапом до проходження практики.

Під час настановчої конференції студентам повідомляють мету, зміст, завдання та

графік практики, проводять консультації з методики виконання індивідуальних завдань, ознайомлюють з основними вимогами до оформлення матеріалів, демонструють зразки таких матеріалів, виконаних кращими студентами попередніх років навчання. Практиканти отримують інструктаж з техніки безпеки.

Перед кожним видом роботи в процесі проходження практики керівник дає настановчі поради, повідомляє план роботи та завдання. Під час літературно-фольклорної практики студенти застосовують набуті під час навчання у закладі вищої освіти знання, формують навички роботи з науковою літературою та ресурсами інтернету, розвивають вміння систематизувати інформацію.

Експерсії в Херсонському обласному краєзнавчому музеї, музеюїквартирі Б.А. Лавренюва, музеї історії ХДУ, літературних та народознавчих музеях та ін. дають змогу виховувати у студентів пізнавальний інтерес до творів мистецтва, скласти цілісне уявлення про особливості народних традицій і фольклору, сформувані ціннісні орієнтації та гуманітарні знання з метою подальшого використання інформації, отриманої під час експерсії, в професійній та науковій діяльності.

Перегляд кінофільмів та екранізованих вистав за творами української літератури. Обговорення фільмів, зіставлення їх із літературним варіантом, збір та повідомлення інформації про режисерів, акторів та процес знімання дають студентам можливість навчитись формувати власну думку, вирішувати проблемні питання, брати участь у дискусіях, ознайомлюватись із відгуками про фільми та порівнювати їх із власною позицією.

Літературно-фольклорний квест на основі ресурсів інтернету навчить студентів-філологів застосовувати новітні комп'ютерні технології у майбутній професії, розкриє специфіку таких видів роботи. Ознайомлення студентів із методикою використання QR-кодів для перевірки теоретичних знань з фольклору та історії української літератури дає змогу сформувані практичні навички роботи із інноваційними технологіями.

Для успішного проведення такого виду роботи керівник допомагає студентам налаштувати в мобільних телефонах та смартфонах програму для зчитування QR-кодів. Кожен QR-код – це одне завдання, що полягає в пошуку наступного такого коду і т.д. Усі коди керівник розміщує в книжкових чи журнальних виданнях бібліотеки. У співпраці із бібліотекарями підбираються ті видання, що стосуються фаху та вивчених студентами дисциплін. Під час такого квесту оцінюються теоретичні знання студентів, кмітливість, уміння вирішувати нестандартні проблеми, групова робота.

Методика проведення такого виду роботи передбачає тісну взаємодію викладача із бібліотекарями. Підготовка до квесту на основі QR-кодів займає багато часу і вимагає ретельного підбору матеріалу. На першому етапі викладач готує список журнальних та книжкових видань і передає його працівникам відділу абонементу бібліотеки. Фахові періодичні видання містять наукові статті з української літератури та фольклористики, а тому ознайомлення практикантів зі змістом журналів сприятиме подальшому використанню цих матеріалів у підготовці до занять зі спеціальності та в професійній діяльності. Художня література підбирається відповідно до програми курсів «Історія української літератури» та «Фольклор і дитяча література», які вивчаються на I і II курсах, з метою закріплення та застосування набутих знань.

Бібліотекарі відділу абонементу підбирають зазначені джерела, забезпечують місце для проведення квесту, упорядковують стелаж із книгами. На другому етапі підготовки до квесту викладач опрацьовує підбрану літературу, обирає статті із журналів, уривки з

художніх творів, а також готує завдання, пов'язані із українським фольклором. Тексти всіх уривків, назв статей та завдань груповий керівник практики зашифровує в QR-коди спеціальною програмою (генератор QR-кодів – [QR Coder](#)), а потім ці коди розкладає в журнали та книги у заздалегідь прописаному порядку.

Третій етап підготовки до літературно-фольклорного квесту залежить від технічного забезпечення. Викладач прослідковує, щоб студенти заздалегідь завантажили на смартфони програму для зчитування QR-кодів (QR-сканер – [QR Code Reader](#)).

Для проведення квесту на основі ресурсів інтернету групу студентів варто поділити на дві команди, хоча оцінювання залежить від індивідуального виконання завдань, знань та вмінь кожного практиканта. Перший тур – це пошук літературознавчих статей у фахових журналах. Викладач розкладає перед командами перше завдання, зашифроване в QR-коді.

Студенти по черзі за допомогою QR-сканерів розшифровують коди, читають завдання і знаходять потрібну статтю в журналах, що заздалегідь розкладені перед ними. Коли статтю знайдено, в цьому журналі лежатиме наступне завдання-код. Пошук триває, поки практиканти не знайдуть останній QR-код із текстом «*Всі завдання виконано*»:

Другий тур – своєрідна фольклорна вікторина, до якої готуються запитання та відповіді одночасно. Студент за допомогою QR-сканеру зчитує завдання, дає відповідь, а потім зчитує правильну відповідь і таким чином перевіряє себе. Фольклорні завдання мають такий вигляд:

Третій тур квесту полягає в пошуках художнього твору за уривком з тексту, що також зашифрований в QR-коді. Якщо студенти, поділені на дві групи, правильно назвали твір та автора, звідки подано цитату, то мають змогу швидко віднайти потрібну книгу, в якій на них чекатиме наступне завдання. На цьому етапі дозволяється груповий пошук, однак викладач уважно стежить за активністю та кмітливостю кожного практиканта. Перше завдання керівник практики розкладає перед групами відразу. Пошук завершується, коли група знаходить останній QR-код «*Всі завдання виконано*».

On-line-тестування також належить до інноваційних засобів навчання і проводиться за допомогою інтернет-ресурсів. Керівник готує комп'ютерний клас, налаштовує техніку та інтернет, підключає мультимедійну дошку або проектор, за допомогою якого виводяться тестові завдання на екран. Практикантам пропонуються тести, розроблені за допомогою програми *kahoot.it* в режимі on-line. Завдання з'являється на екрані, всі студенти одночасно його читають, а потім кожен на своєму комп'ютері, планшеті або смартфоні обирає один із чотирьох варіантів відповідей. Програма *kahoot.it* за кілька секунд обробляє дані всіх відповідей і виводить на екран спочатку проміжні результати, а після завершення тестування – кінцеві результати відповідей. Таким чином, і студенти, і керівник відразу можуть здійснити контроль, виявити проблемні питання. Керівник може організувати майстер-клас зі складання тестів у програмі *kahoot.it*, дати можливість студентам зробити пробні варіанти таких тестів, спробувати використати їх на практиці.

Для on-line-тестування керівник практики складає тести на сайті *kahoot.it* відповідно до програм навчальних дисциплін, засвоєних студентами на першому та другому курсі навчання («Фольклор і дитяча література», «Історія української літератури першої половини XIX століття», «Історія української літератури другої половини XIX століття», «Вступ до літературознавства»). Кожній групі тестів автоматично присвоюється номер, за яким потім студенти знаходять завдання: «Фольклор» – 366987, «Історія української літератури першої половини XIX століття» – 636060, «Історія української літератури другої половини XIX століття» – 661104.

Після налаштування мережі інтернет, комп'ютерів (або планшетів, смартфонів) студенти заходять на сайт *kahoot.it* і вводять у відповідну графу номер тестових завдань, а потім своє прізвище та ім'я для ідентифікації відповідей викладачем.

На кожне запитання відведена певна кількість часу, визначена автором. У нашому випадку це 30 або 60 секунд залежно від складності питання. Варіанти відповідей подаються на великому екрані у вигляді кольорових смужок, а студент на своєму гаджеті має змогу обрати потрібний колір, на якому відображено правильну відповідь.

Відразу після закінчення відведеного часу на екрані з'являється правильна відповідь і кількісний показник обраних варіантів.

Після кожного завдання на екран виводиться проміжний результат тестування і кількість набраних балів, котра залежить від того, на скільки швидко практикант дав відповідь. Програма показує кінцевий підсумковий результат кожного студента.

Крім цього, сервіс дає можливість завантажити на диск Гугл чи на ПК файл з результатами поіменних результатів тестування у **форматі Excel**.

Після проходження тестів викладач пропонує студентам скласти свої тести, знайомить їх із методикою роботи сервісу *kahoot.it* та перевіряє правильність виконання завдання.

Збирання фольклорних текстів відбувається за місцем проживання з метою дослідження фольклорних традицій рідного села чи міста, однак практикант може записувати зразки усної народної творчості будь-якого іншого населеного пункту України. І хоча літературно-фольклорна практика згідно з навчальним планом проводиться в четвертому семестрі, збирання фольклору можна проводити протягом року – під час Різдвяних святкування, Великодніх свят, Трійці тощо, щоб охопити обрядовість весняного, літнього, осіннього та зимового циклів.

Обов'язковою умовою під час збирання фольклорних текстів є ведення **щоденника** польових записів, що має таку структуру:

1. Зміст:
2. Історія населеного пункту.
3. Паспорт носія:
  - а) прізвище, ім'я, по батькові;
  - б) дата народження або вік;
  - в) місце народження та де проживав раніше;
  - г) освіта, професія, характер занять;
  - г) від кого перейняв фольклорні тексти;
  - д) кому передав фольклорний репертуар;
  - е) адреса;
  - є) фотографія (якщо це можливо).
4. Паспорт твору:
  - а) ким записаний та розшифрований;
  - б) дата запису;
  - в) визначення інформантом жанру твору;
  - г) наукове визначення жанру (див. додаток 2).
5. Зведена таблиця записів (див. додаток 4).

Кожен фольклорний текст незалежно від обсягу та жанру має свій порядковий номер. Якщо виконання твору супроводжується обрядовими діями, потрібно обов'язково їх записати. Діалектні та рідковживані слова подаються із поясненням.

Під час формування збірки зібраних фольклорних текстів варто дотримуватись такої послідовності запису:

1. Календарно-обрядові пісні.
2. Родинні обрядові пісні.
3. Замовляння.
4. Загадки.
5. Прислів'я та приказки.
6. Казки.
7. Легенди та перекази
8. Анекдоти та смішинки.
9. Страшилки.
10. Історичні пісні.
11. Ліричні пісні.
12. Короткі пісенні мініатюри.
13. Дитячий фольклор.
14. Інше.

Різноманітні види завдань під час навчальної літературно-фольклорної практики сприяють поглибленню та розширенню теоретичних знань, збагаченню світогляду студентів-філологів, забезпечують розвиток інтелектуального потенціалу, самостійності, креативності кожної особистості, реалізують принципи систематичності, наступності, взаємодоповнюваності та емоційності.

ФОРМИ Й МЕТОДИ КОНТРОЛЮ

Контроль за якістю знань та вмінь студентів, застосуванням набутих практичних навичок відбувається постійно впродовж усього терміну проходження практики у формі порад, консультацій, пояснень тощо. Застосовується групова та індивідуальна перевірка виконаних завдань. Під час групової перевірки керівник визначає рівень колективних дій, злагодженість та згуртованість під час виконання загальних завдань. Індивідуальна перевірка дає можливість з'ясувати, якими професійними якостями оволодів кожен студент, виявити недоліки та окреслити шляхи їх подолання. Важливою формою контролю також є самоконтроль, правильна організація якого забезпечує реалізацію принципів свідомості, активності, міцності знань, умінь та навичок практикантів.

Методами перевірки є бесіди, консультації та обмін досвідом між студентами, завдяки яким контролюється хід практики та правильність виконання завдань. On-line-тестування забезпечує перевірку теоретичних знань, набутих під час вивчення таких дисциплін, як «Історія української літератури» та «Фольклор і дитяча література»; вироблення вмінь творчо застосовувати їх на практиці, вирішувати типові завдання, самостійно здійснювати аналіз власних здібностей та практичних навичок.

ВИМОГИ ДО ЗВІТУ

Після завершення навчальної практики студенти мають подати керівникові у зазначений термін звітну документацію, що складається зі щоденника та збірки матеріалів, складених у теку з файлами та оформлених відповідно до вимог. Відеоматеріали та презентації подаються на CD-дисках і також вкладаються до теки в останній файл.

Папка з матеріалами літературно-фольклорної практики повинна мати таку структуру:

1. Титульний аркуш;
2. Роздруковані матеріали, що складаються з таких підрозділів:
  - 2.1. Фольклорні тексти.
  - 2.2. Картотека журнальних статей із трьох фахових видань.
  - 2.3. Інформація про кінофільм або виставу за художніми творами.
  - 2.4. Індивідуальне завдання
3. CD-диск з відеоматеріалами та презентацією про творчість українських письменників.

ДІАЛЕКТОЛОГІЧНА ПРАКТИКА

Вивчення курсу «Українська діалектологія» завершується діалектологічною практикою, яка проводиться наприкінці в музеях, архівах, сільрадах, церквах, школах області, залежно від завдань практики. До діалектологічної практики додаються соціолінгвістичні та ономастичні завдання. Майбутні філологи, готуючись до практичної роботи, мають володіти методами лінгвістичної оцінки мови, тобто насамперед уміти відрізнити літературну мову від нелітературної. Під час аналізу живого усного мовлення студенти мають відзначити дотримання фонетичних, граматичних норм, правила літературного слововживання або порушення літературних норм на кожному з названих рівнів.

Для проведення діалектологічних досліджень студентами використовуються методи безпосереднього спостереження за усною мовою, аналіз записаних на диктофон монологів, діалогів-бесід, проведення анкетування серед носіїв української мови.

Виконання студентами вимог діалектологічної практики сприятиме глибокому засвоєнню матеріалів курсів «Сучасна українська літературна мова», «Стилістика української мови» та ін., підготовці студентів до майбутньої діяльності на ниві освіти.

МЕТА ТА ЗАВДАННЯ ПРАКТИКИ

Мета діалектологічної практики:

- закріпити знання з української діалектології;
- ознайомити студентів із живим говірковим мовленням досліджуваної території;
- оволодіти методами оцінки живої мови, тобто вміннями відрізнити літературну мову від нелітературної (діалектної);
- виробити у студентів вміння збирати діалектні матеріали, систематизувати їх, класифікувати та лінгвістично інтерпретувати;
- робити аналіз живого усного мовлення реципієнтів, враховуючи дотримання чи недотримання ними фонетичних, граматичних норм, правил літературного слововживання.

Завдання практики:

- виробити вміння і навички науково-дослідницької роботи у процесі збирання й вивчення українського діалектного мовлення, взаємодії діалектів і літературної мови;
- розширити і поглибити знання студентів з української діалектології (знати, до якого

- діалекту в загальній системі (класифікації) говорів української мови належить говірка визначеного населеного пункту, детально ознайомитися з фонетичними, морфологічними, синтаксичними, лексичними особливостями конкретної говірки);
- виховувати у студентів любов до рідного краю, мови, звичаїв, обрядів свого народу, культуру спілкування з різними верствами населення, повагу й шану до людей старшого й похилого віку;
  - сформувати у студентів навички виявлення впливу діалектного оточення на усне й писемне мовлення школярів;
  - зібрати науково-достовірні матеріали для подальших діалектологічних студій.

У результаті проходження навчальної практики студенти оволодівають **такими компетентностями:**

ЗК 1. Знання та розуміння предметної області, усвідомлення особливостей професійної діяльності.

ЗК 2. Здатність діяти на основі етичних міркувань (мотивів).

ЗК 5. Здатність до пошуку, оброблення та аналізу інформації з різних джерел.

ЗК 7. Здатність вчитися і оволодівати сучасними знаннями.

ФК 2. Здатність застосовувати у власній практичній діяльності сучасні підходи (особистісно-орієнтований, діяльнісний, компетентнісний) до викладання української мови та літератури на підставі передового українського й міжнародного досвіду, ефективні методи й освітні технології навчання.

ФК 9. Здатність інтерпретувати й зіставляти мовні та літературні явища, використовувати різні методи й методики аналізу тексту.

ФК 15. Здатність взаємодіяти зі спільнотами (на місцевому, регіональному, національному, європейському й глобальному рівнях) для розвитку професійних знань і фахових компетентностей, використання перспективного практичного досвіду й мовно-літературного контексту для реалізації освітніх цілей.

Програмні результати навчання

ПРН 2. Володіє елементами теоретичного й експериментального (пробного) дослідження в професійній сфері та методами їхньої реалізації.

ПРН 6. Має творчо-критичне мислення, творчо використовує різні теорії й досвід (український, закордонний) у процесі вирішення соціальних і професійних завдань.

ПРН 9. Уміє працювати з теоретичними та науково-методичними джерелами (зокрема цифровими), знаходити, обробляти, систематизувати й застосовувати в професійній діяльності сучасну наукову інформацію, бібліографію, комп'ютерні технології.

ПРН 18. Керується у своїй діяльності принципами толерантності, творчого діалогу, співробітництва, взаємоповаги до всіх учасників освітнього процесу.

ПРН 22. Організовує, аналізує, критично оцінює, несе відповідальність за результати власної професійної діяльності.

ЗМІСТ ПРАКТИКИ

Організація діалектологічної практики включає 3 етапи:

- підготовка;
- проведення практики;
- підсумки діалектологічної практики.

Підготовка до проходження практики розпочинається на лекційних та практичних заняттях під час вивчення української діалектології та ономастики. Здобувачі знайомляться з фонетикою, лексикою, граматикою українського діалектного мовлення, з основними мовно-територіальними утвореннями, межами їх поширення та головними особливостями діалектів. У цей же період студентів попередньо знайомлять із завданнями та програмою майбутньої діалектологічної практики.

Місце проведення практики заздалегідь визначає керівник практики, який разом із деканатом формує робочі групи студентів. Перед початком практики проводяться спеціальні заняття, на яких студентам роздають конкретні завдання на час практики, детально вивчаються розділи питальників, спеціальної літератури, яку вони повинні опрацювати, уточнюють робочий варіант транскрипції, знайомляться зі змістом і формою звітності з практики.

Проведення практики: на місці практики студенти:

а) заслуховують місцеве мовлення, роблять пробні записи зв'язних текстів, відзначають відмінності й класифікують їх;

б) збирають за відповідними питальниками потрібні матеріали, перевіряють, уточнюють і оформляють їх, розносять на картки встановленого зразка, записують зв'язні тексти, аналізують їх особливості, знайомляться з усним і писемним мовленням місцевих жителів, впливом на їхнє мовлення говірки, суржика, виявляють процес олітературнення місцевого мовлення.

Основні види робіт під час практики

Для збирання діалектологічного матеріалу застосовують такі методи та види робіт:

- безпосереднє спостереження;
- анкетування;
- інтерв'ювання;
- аналіз документальних джерел (аудіозаписів монологів, діалогів-бесід).

Безпосереднє спостереження – це слухання або запис (від руки чи на диктофон) живої, спонтанної мови. Чим довше здобувач вищої освіти перебуває у досліджуваному мовленнєвому середовищі, тим повніший і точніший зібраний матеріал. Записи матеріалу можна вести, спостерігаючи за мовленням родичів, друзів, знайомих/незнайомих людей.

Анкетування – відповіді на питання спеціально складеної програми. Інформанти паспортизують анкету, повідомляють про себе такі дані: вік, освіта, соціальний стан, місце найдовшого проживання.

Інтерв'ювання – збирання матеріалу із застосуванням раніше визначених запитань, поставлених інформантам.

Аналіз документальних джерел (усних, писемних: друкованих, рукописних) – звіти, протоколи, документація різних установ, закладів, усне мовлення інформантів (у записі чи затранскрибоване).

Список рекомендованої літератури:

Основна:

1. Аркушин Г Композитні іменники в західнополіських говірках. *Мовознавство: Тексти доповідей та повідомлень IV Міжнародного конгресу україністів*. Одеса, 26-29 серпня 1999 року. К.: Пульсари, 2002. С. 124–129.
2. Бевзенко С.П. Українська діалектологія. К.: Вища школа, 1980. 247 с.

3. Березовська Г.Г. Українська діалектологія: навчальний посібник. Умань : ФОП Жовтий О. О., 2015. 154 с.
4. Дзензелівський Й.О. Конспект лекцій з курсу «Українська діалектологія». Ужгород: Закарпатська обласна друкарня, 1966. 97 с.
5. Матвіяс І. Г. Діалектна основа української літературної мови. *Мовознавство*. 2007. № 6. С. 26–36.
6. Матвіяс І.Г. Українська мова і її говори. К.: Наукова думка, 1990. 168 с.
7. Симоненкова Л.М. Вивчення фонетики і морфології в умовах місцевих говорів. К.: Радянська школа, 1981. 134 с.
8. Територіальні діалекти і власні назви / АН УРСР, Ін-т мовознав. ім. О.О. Потебні; відп. ред. К. К. Цілуйко [та ін.]. К.: Наукова думка, 1965. 287 с.
9. Фонетична, морфологічна і лексична система українських говорів. К.: Наукова думка, 1983. 166 с.
10. Шеремета Н. П. Українська діалектологія: практичні заняття: навчальний посібник. Кам'янець-Подільський, 2005. 124 с.

Додаткова:

1. Андрієць О.М. Короткий словник найуживаніших термінів з діалектології. Херсон: ЗДУ, 2010. 35 с.
2. Герман К.Ф. Українські говірки Північної Буковини в історичному та лінгвогеографічному аспекті. Фонетика, фонологія. Чернівці: Вид-во Чернівецького державного університету, 1995. 392 с.
3. Грещук В. В. Діалектна диференціація: регіональний аспект. *Етнос. Соціум. Культура: регіональний аспект*: монографія / В. В. Грещук та ін. Київ; Івано-Франківськ: ВДВ ЦІТ, 2006. С. 55–78.
4. Дзензелівський Й. Лінгвістичний атлас українських народних говорів Закарпатської області УРСР (Лексика). Ч. I-II. Ужгород: Вид-во НТШ у Львові, друк. вид-во «Закарпаття». 1958; Ч. IV. 1993.
5. Залеський А.М. Вокалізм південно-західних говорів української мови. К., 1973. 81 с.
6. Кононенко В. І. Побутово-розмовне мовлення галичан / В. І. Кононенко, І. В. Кононенко // *Етнос. Соціум. Культура: регіональний аспект: монографія* / В. В. Грещук та ін. Київ ; Івано-Франківськ: ВДВ ЦІТ, 2006. С. 97–114.
7. Котик Л. Усне діалектне мовлення Північної Буковини (словозміна іменників II відміни м'якої та мішаної груп). *Науковий вісник Чернівецького університету*. Вип. 117-118. *Слов'янська філологія*: Зб. наук. пр. Чернівці: Рута, 2001. С. 180–185.
8. Коць-Григорчук Л. Лінгвістично-географічне дослідження українського діалектного простору. Нью-Йорк – Львів: Наукове тов-во ім. Шевченка, 2002. 267 с.
9. Лесюк М. П. Взаємодія діалектно-територіального та літературного мовлення // *Етнос. Соціум. Культура: регіональний аспект: монографія* / В. В. Грещук та ін. Київ; Івано-Франківськ: ВДВ ЦІТ, 2006. С. 79–96.
10. Мартинова Г. Лінгвістична географія Правобережної Черкащини. Черкаси: Відлуння, 2000. 265 с.
11. Матеріали до словника буковинських говірок: т. 1-6. Чернівці, 1971-1979.
12. Національний атлас – то гордість нації. *Дивослово*. 2002. № 12. С. 14-19.
13. Нагіна В.О. Діалектологічні дослідження на Херсонщині. *Південний архів. Філологічні науки*. Зб. наук. пр. Вип. 20. Херсон: Вид-во ХДУ, 2003. С. 172 – 174.

14. Никончук В.В. Лексичний атлас Правобережного Полісся. Київ-Житомир: Інститут екології Полісся, 1994. 21 с.
15. Німчук В.В. До походження українських діалектів. *Наука і культура*. К., 1993. С.128-152.
16. Онишкевич М.Й. Словник бойківських говірок: У 2-х т. К.: Наукова думка, 1984. Частина 1: А-Н. 495 с.; Частина 2: О-Я. 517 с.
17. Скаб Марія, Скаб Мар'ян. Велике досягнення Буковинської діалектології. *Науковий вісник Чернівецького університету*. Вип.170-171. *Слов'янська філологія*: Зб. наук. пр. Чернівці: Рута, 2003. С.15-17.
18. Українська мова: Енциклопедія. К.: Українська енциклопедія ім. М. П. Бажана, 2000. 752 с.

Лінгвістичні атласи:

1. Atlasus linguistic romañ. Serie nouă. Vol. 1-4. Bucarest. 1956-1965.
2. Dejna K. Atlas gwar polskich. Warszawa, 1998. Т. 1: Małopolska. 404 s; 2002. Т. 4: Wielkopolska, Kaszuby. 410 s.
3. Dejna K., Gala S. Atlas gwar polskich. Warszawa, 2001. Т. 2: Śląsk. 400 s.
4. Dejna K., Gala S., Zdaniukiewicz A., Czyżewski F. Atlas gwar polskich. Warszawa, 2000. Т. 2: Mazowsze. 408 s.
5. Бернштейн С. Б., Иллич-Свитич В. М., Клепикова Г. П., Попова Т. А., Усачов В. В. Карпатский диалектологический атлас. Москва: Наука, 1967. Т. I-II.
6. Бухтій М.В. Лінгвістичний атлас лексики чабанів степових говірок Херсонщини. Херсон: Вид-во ХДУ, 2003. 156 с.
7. Български диалектен атлас. т.1. София, 1964
8. Герман К. Атлас українських говірок Північної Буковини. Чернівці: Час, 1995. Т.І: Фонетика, фонологія. 410 с.; 1998. Т. II: Словозміна, службові слова. 215 с.
9. Герман К. Атлас українських говірок Північної Буковини. Т.І. Чернівці: Видавнича спілка «Час», 1995. Т. II. 1998.
10. Глуховцева К.Д. «Лінгвістичний атлас лексики народного побуту українських східнословобожанських говірок». Луганськ, 2003.
11. Дзензелівський Й. Лінгвістичний атлас українських народних говорів Закарпатської області УРСР (Лексика). Ужгород: Вид-во НТШ у Львові, друк. вид-во «Закарпаття». 1958. Ч. I-II. 267 с.; 1960. Ч.2. 263 с.; 1993. Ч. III. 469 с.
12. Дзялекталагічны атлас беларускай мовы. Мінск: Навука і тэхніка, 1963. Ч.1-2.
13. Латта В. Атлас українських говорів східної Словаччини. Братислава: Слов. пед. вид-во, 1991. 552 с.
14. Мартинова Г.І. Лінгвістична географія Правобережної Черашчини. Черкаси, 2000. 265 с.
15. Общекарпатский диалектологический атлас / ред. Бернштейн С.Б. Вып.6. Будапешт, 2001. 214 с.
16. Общеславянский лингвистический атлас: Серия лексико-образовательная / Председатель ред. В.В. Иванов. Вип. 3 Растительный мир. Минск, 2000. 162 с.

Діалектні словники:

1. Верхратський І. Знадоби до словаря южноруського. Львів: [б. и.]; Печатня Т-ва им. Шевченка. Під зарядом Ф. Сарницького, 1877. 88 с.
2. Вархол Н., Івченко А. Фразеологічний словник лемківських говірок Сх. Словаччини. Пряшів, 1990. 160 с.
3. Ващенко В. С. Словник полтавських говорів, в. 1. Х., 1960.

4. Верхратський І. Нові знадоби номенклатури і термінології природописної, народної, збирані між людом. *Збірник математично-природописно-лікарської секції НТШ*. Львів. 1908. Т. 12. С. 13-23.
5. Верхратський І. Початки до уложення номенклатури і термінології природописної, народної, в. 1 – 6. Л., 1864-79.
6. Куриленко В. М. Лексика тваринництва поліських говорів. Суми: Мрія, 1991. 87 с.
7. Лисенко П. С. Словник поліських говорів. К.: Наукова думка, 1974. 260 с.
8. Матеріали до словника буковинських говірок, в. 1 – 6. Чернівці, 1971-79.
9. Мельничук О. С. Словник специфічної лексики говірки села Писарівки (Кодимського району Одеської області). *Лексикографічний бюлетень*. К., 1952. Вип. 2. С. 67-99.
10. Москаленко А. А. Словник діалектизмів українських говірок Одеської області. Одеса: Одеський держ. пед. ін-т ім. К. Д. Ушинського, 1958. 77 с.
11. Никончук М. В. Сільськогосподарська лексика правобережного Полісся. К.: Наукова думка, 1985. 312 с.
12. Ужченко В. Д. Матеріали до фразеологічного словника східнослобожанських і степових говірок Донбасу. Луганськ: [б.в.], 1993. 112 с.
13. Чабаненко В. А. Словник говірок Нижньої Наддніпрянщини, т. 1 – 4. Запоріжжя, 1992. Т.1.: А- Ж. 324 с.; Т.2.: З- Н. 372 с.; Т.3.: О- П. 304 с.; Т.4.: Р- Я. 363 с.

Методичні рекомендації

Загальне ознайомлення з обстежуваною говіркою. Під час підготовки до практики її учасники повинні ознайомитися з історією регіону, в якому розташований визначений для обстеження населений пункт, вказати, до якого говору він належить. Студенти, прибувши на місце, повинні детально ознайомитися з фонетичною та граматичною системою говірки. Для цього їм потрібно уважно прислухатися до мовлення місцевих людей, виявляти характерні особливості говірки, визначати регулярність цих рис, якою мірою вони притаманні мовцям різних вікових груп. Значну допомогу у швидшому ознайомленні із загальною мовленнєвою ситуацією на селі можна одержати від учителів-словесників місцевої школи.

Добір інформаторів. Дуже важливим є добір інформаторів. Ними повинні бути типові носії говірки обраного для обстеження населеного пункту, які довго не перебували поза своїм говірковим оточенням, не працювали тривалий час в інших селах або містах, люди з добрим слухом, без мовних вад, розвиненим мовним чуттям, які були б у змозі розповісти, чим говірка їхнього села відрізняється від говірок сусідніх сіл, що її споріднює і з якими саме селами, що в цій говірці вже зникає, і які саме явища з'явилися порівняно недавно. Оповідач повинен також бути знавцем матеріальної і духовної культури своєї місцевості. Не лише сам інформатор, а також його батьки повинні бути уродженцями цього села. Студенти повинні збирати діалектні матеріали за спеціально розробленим питальником. Для забезпечення повноти, правильності відповідей на всі питання доцільно обрати декількох оповідачів. Зібрані матеріали повинні відображати динаміку мовних змін у системі говірки, тому необхідно добирати інформаторів із різних вікових груп.

Опитування. Перед заповненням питальника студентів-практикантів треба у доступній формі детально розповісти своїм інформаторам про значення для науки діалектологічних досліджень, пояснити, що народна мова зазнає змін, спричинених багатьма чинниками. Збирання лексики народних говорів пов'язане зі значними труднощами, що зумовлено передусім надто широким колом понять народної матеріальної та духовної

культури, у чому записувач повинен сам добре орієнтуватися, щоб грамотно поставити інформаторові питання й одержати на нього правильну відповідь. Для забезпечення більшої достовірності відповідей важлива співпраця двох збирачів, один з яких веде бесіду, а інший записує матеріал. Перевагу також треба надавати опитуванню в присутності кількох (трьох – п'яти) інформаторів. Це давало б змогу усувати труднощі, непорозуміння, сумніви тощо й одержувати повнішу і достовірнішу інформацію. Дуже важливо, щоб студенти були уважними до синонімічного багатства діалектної мови. Особливо це необхідно в таких випадках: а) коли в сусідніх селах уживають інші назви; б) коли оповідачі повідомляють лише літературну назву; в) коли записи проводять у зонах перехідних говірок. У випадку, коли оповідачі не можуть дати відповіді або вона видається не зовсім переконливою, треба за допомогою додаткових питань з'ясувати справжню ситуацію в обстежуваній говірці (відповіді немає, бо немає поняття; немає родової (загальної) назви, а вживають лише видові найменування; поняття немає, але назва відома з сусідніх говірок чи літературної мови тощо). Усі сумнівні відповіді та моменти, коли від основних оповідачів не вдалося одержати переконливих відповідей або коли ці оповідачі щось пояснювали невпевнено, треба уточнити у кількох інших місцевих жителів чи вчителів-словесників.

Записування діалектних матеріалів. Перед початком записування збирачі діалектного матеріалу, ознайомлюючись із особливостями говірки, повинні визначити, чи немає мовних відмінностей в окремих частинах населеного пункту, чи є відмінності, зумовлені віком та іншими чинниками. Водночас студенти повинні записати і такі матеріали, що стосуються населення цього пункту, національного складу, з'ясувати, як відбувалося його заселення (чи дозаселення), історичні відомості про нього (з різних переказів, документів), зафіксувати колишні назви села, зміни цих назв, колишній і сучасний адміністративний поділ. Обов'язково треба зазначити віддаленість населеного пункту від найближчого міста. Усе записане треба паспортизувати. Записувач діалектного матеріалу весь час повинен дбати, щоб зібрати найтипівіше для місцевої говірки. Отже, він не повинен вдаватися до підказування (безпосереднього чи навідного) певних форм чи слів. Відповідальність студента-філолога під час збирання говіркового матеріалу надзвичайно велика. Хоча діалектні матеріали можуть бути перевірені чи проконтрольовані сторонньою особою в тому самому населеному пункті, де відбувається запис, проте в разі повторного запису, навіть від тієї самої особи, можливі відхилення. Отже, записувач повинен бути дуже обережним і точним. Відповіді інформаторів студент повинен послідовно записувати фонетичною транскрипцією з обов'язковим збереженням нумерації питань у питальнику. Не можна залишати питань без відповідей. Коли в обстежуваній говірці нема назви (відповіді), оскільки нема реалії чи поняття, про яке йдеться у певному питанні, про це так і треба зазначити. Варто під час відповідей, особливо коли йдеться про якісь специфічні чи рідковживані назви, реліктові слова, подавати записаний транскрипцією контекст (речення), який би відображав вживання цих слів. При назвах-відповідях, які самі по собі однозначно не відтворюють граматичний рід (типу *путь*, *жолудь*) чи якусь іншу граматичну ознаку, треба наводити відомості й про відповідну його граматичну характеристику. Необхідно намагатися фіксувати детальні відомості про стилістично марковані слова-відповіді (згрубіле, зневажливе, лайливе, пестливе, сороміцьке тощо). Усі відповіді на питання, додаткову інформацію, зауваження оповідачів студенти повинні фіксувати чітко, виразно і розбірливо. Крім цього, необхідно подати аудіозапис зібраних матеріалів, а також відтворити їх у звіті фонетичною транскрипцією. Звукозапис має низку переваг, бо графічно відтворити всі особливості діалектного мовлення неможливо.

Фонетична транскрипція. Усі записи відповідей на питання, а також ілюстрації у вигляді речень та словосполучень живої розмовної мови треба подавати фонетичною транскрипцією, у якій, крім звичайних букв української азбуки (а, б, в, г, ґ, д, е, ж, з, и, і, й, к, л, м, н, о, п, р, с, т, у, ф, х, ц, ч, ш), використовують ще такі знаки: іе – нелабіалізований дифтонг переднього ряду північноукраїнських говорів, що вживають у певних позиціях як рефлекс давніх е, Ъ : [п' ієч] ; уо, уі, уи, уе – лабіалізовані дифтонги переднього ряду північноукраїнських говорів, що вживаються як рефлекс давнього о у новозакритих наголошених складах: [куон'], [стуел], [стуил]; ү – лабіалізований [і]: [күн'], [стүл]; ы – нелабіалізований звук середнього ряду високого піднесення, що поширений у частині карпатських говорів: [сы| ны]; ьо – лабіалізований [ы]: [быок], [[мыоло]; а о – лабіалізований [а]: [[зао ўтра]; е и – звук вищого піднесення і вужчий, ніж [е] ; середній між [е] та [и], але ближчий до [е]: [сеи| ло]; ê – закритий і напружений голосний е [дѐн'] ; ие – звук нижчого піднесення і ширший, ніж [и], середній між [и] та [е], але ближчий до [и]: [вие ш| невії]; и і – звук, проміжний між [и] та [і], але ближчий до [и]: [ми і| н'і]; і і – звук, проміжний між [і] та [и], але ближчий до [і]: м' і и| н'і]; е – звук переднього ряду високого обниженого піднесення: [чи| тайіє ш]; оу – звук проміжний між [о] та [у], але ближчий до [о]: [коу| жух]; уо – звук проміжний між [у] та [о], але ближчий до [у]: [куо| жух]; ў – нескладовий [у]: [воўк], [хо| диў]; ї – нескладовий [і]: [краї], [[син'її]; V – передньоязиково-зубна дзвінка африката: [Ve | лениї]; U – передньоязиково-ясенна дзвінка африката: [[хоUу]; B – боковий ясенний сонант: [хо| диВа], [моВо| да]; с'', з'', ц'', дз'' - дорсально-палатальні с', з', ц', V', що відомі у деяких південно-західних говорах: [| с''іно]; з с , жш, бп , дт тощо – частково оглушені приголосні: [хл'ібп] ; с з , шж, п б , т д тощо – частково одзвінчені глухі приголосні: [молот'д'| ба]. Довгу вимову приголосних та голосних позначають двокрапкою: [жи| т':а], [[з ' іл':а]. Напівм'якість приголосних позначають знаком апострофа: (') [[б'ілії]. М'якість приголосних позначають знаком мінути (') праворуч угорі після літери: л', с', р'. Місце наголосу виділяють довгою вертикальною рисою, яку ставлять перед знаком приголосного, що передує голосному наголошеного складу, а коли в наголошеному складі немає попереднього приголосного, то безпосередньо перед літерою голосного: [[муха], [го| дина],[|арка]. Нероздільну вимову двох слів передають дужкою, що сполучає останню букву попереднього слова й першу наступного: [наш'л'іс]. У разі записування ілюстрацій (речень, тексту) коротку паузу позначають знаком (/), а довгу паузу в кінці фрази – знаком (//), питальну інтонацію – знаком запитання (?). Власні назви (імена, прізвища, прізвиська, назви міст, сіл, кутків, річок, урочищ, гір тощо) треба писати з великої букви.

ФОРМИ Й МЕТОДИ КОНТРОЛЮ

За результатами роботи з діалектологічної практики проводяться підсумкова конференція та виставлення заліку.

Залік із практики враховується на рівні з іншими оцінками, що характеризують успішність студента.

Результати складання заліку з практики заносяться до екзаменаційної відомості та залікової книжки студента.

ВИМОГИ ДО ЗВІТУ

У кінці практики студенти повинні написати звіт філологічного змісту, присвячений районів та населеним пунктам, у яких вони збирали діалектні матеріали. Характеристику

конкретної говірки доцільно виконати за таким планом: назвати, до якого наріччя та говору належить конкретна говірка; відобразити географічне розташування села, його віддаленість від районного центру, місце населеного пункту на діалектологічній карті; описати історію села, походження його назви, кількість жителів; зібрати мікротопоніми села.

На захист діалектологічної практики кожен із студентів подає:

- 1) 5-6 сторінок затранскрибованих зв'язних текстів із повною їх паспортизацією;
- 2) зошит з відповідями за питальником;
- 3) комплект карток із зібраним матеріалом (100-200 карток);
- 4) опис говірки на всіх структурних рівнях, який подається за таким орієнтовним планом:
  - історична та суспільно-політична характеристика населеного пункту;
  - фонетична система говірки;
  - граматика говірки;
  - характеристика словникового складу говірки;
  - місце досліджуваної говірки в системі мовно-територіальних утворень української мови.

Під час захисту зібраного матеріалу практики студенти повинні виявити компетентності, що дозволяють:

- виявити уміння транскрибування говіркового мовлення;
- визначати фонетичні, граматичні та лексичні особливості обстежуваної говірки, давати їй загальну характеристику.

Матеріали діалектологічної практики здаються на кафедру, де вони зберігаються і можуть бути використані для подальших наукових студій.

ЛІТЕРАТУРНО-КРАЄЗНАВЧА ПРАКТИКА

В умовах університетської освіти навчальна літературно-краєзнавча практика є важливим етапом у системі підготовки фахівця, оскільки допомагає сформувати компетентності майбутнього філолога. Практика такого виду забезпечує цілісність освітнього процесу у закладах вищої освіти, побудованого на принципах послідовності та систематичності.

Процес особистісного становлення майбутнього філолога залежить не тільки від теоретичного матеріалу, отриманого та засвоєного під час вивчення курсів історії української літератури та літературного краєзнавства. Засобом актуалізації та поглиблення теоретичних знань є літературно-краєзнавча практика, завдяки якій студент формує глибоке уявлення про свою спеціальність удосконалює фахову підготовку та професійну компетентність.

Навчальна літературно-краєзнавча практика орієнтована на пізнавально-виховну роботу серед студентів факультету української філології та журналістики. Під час роботи з каталогами і фондами бібліотек студенти знайомляться з основними вимогами щодо оформлення наукових джерел, принципами розміщення літератури, займаються вивченням матеріалів з призначених тем, проводять обробку зібраних даних.

МЕТА ТА ЗАВДАННЯ ПРАКТИКИ

Мета практики – окреслити літературне краєзнавство як наукову галузь, визначити об'єкти й джерела літературного краєзнавства, охарактеризувати форми і види

літературно-краєзнавчої роботи в школі у позашкільний час, подати відомості з історії літературного краєзнавства Херсонщини, висвітлити найхарактерніші явища літературного процесу ХІХ – початку ХХІ століття в нашому краї, зосередивши основну увагу на творчості відомих письменників, чії тексти пропонуються до вивчення в загальноосвітній школі.

Завдання практики:

- простежити зв'язок літературного краєзнавства з іншими навчальними дисциплінами;
- поглибити знання, зокрема, з літературного краєзнавства, методики краєзнавчих досліджень, навчитися застосовувати методики краєзнавчих досліджень для вивчення історії регіону;
- навчити студентів аналізувати твори письменників-класиків і авторів-сучасників;
- сформувати у студентів уявлення про жанрові й стильові пошуки українських письменників ХІХ – початку ХХІ століття, про розмаїття літературних талантів на Херсонщині;
- ознайомитися з літературними, довідниковими, бібліографічними та іншими джерелами краєзнавства;
- підготувати матеріали про творчість українських письменників літератури рідного краю;
- розвивати комунікативні здібності студента;
- виробити вміння і навички працювати з інноваційними технологіями у професійній діяльності.

У результаті проходження навчальної практики студенти оволодівають **такими компетентностями:**

ЗК-5 Здатність працювати в команді та автономно.

ЗК-7 Здатність до абстрактного мислення, аналізу та синтезу технологій.

ЗК-9 Здатність до адаптації та дії в новій ситуації.

ЗК-12 Здатність генерувати нові ідеї (креативність).

ФК-6 Здатність професійно застосовувати поглиблені знання з обраної філологічної спеціалізації для вирішення професійних завдань.

ФК-8 Усвідомлення ролі експресивних, емоційних, логічних засобів мови для досягнення запланованого прагматичного результату.

ФК-9 Здатність ефективно й компетентно проводити заняття різних видів у закладах вищої освіти.

Програмні результати навчання

ПРН-1 Оцінювати власну навчальну та професійну діяльність, будувати і втілювати ефективну стратегію саморозвитку та професійного самовдосконалення; розуміти основні теоретичні дисципліни в обсязі, необхідному для розв'язання професійних дослідних і педагогічних завдань; літературознавчі дисципліни в синхронії та діахронії.

ПРН-3 Застосовувати сучасні методики і технології, зокрема інформаційні, для успішного й ефективного здійснення професійної діяльності та забезпечення якості дослідження в конкретній філологічній галузі.

ПРН-5 Знаходити оптимальні шляхи ефективної взаємодії у професійному колективі та з представниками інших професійних груп різного рівня; управління освітнім процесом; ефективне здійснення комунікативно-навчальної функції (з охопленням інформаційного, мотиваційно-стимулюючого та контролюючо-коригуючого компонентів); конструктивно-проектних функцій: планувати і творчо конструювати робочий процес;

організаторської функції: творчо розв'язувати методичні задачі в процесі роботи, вносити до планів науково виважені корективи з метою досягнення бажаного результату. ПРН-13 Доступно й аргументовано пояснювати сутність конкретних філологічних питань, власну точку зору на них та її обґрунтування як фахівцем, так і широкому загалу, зокрема особам, які навчаються; забезпечувати високий науково-теоретичний і методичний рівень викладання української мови і літератури в повному обсязі освітньої програми «Філологія (Українська мова та література)».

ЗМІСТ ПРАКТИКИ

Навчальна літературно-краєзнавча практика складається з етапів:

1. Теоретична підготовка студентів. Навчально-методична підготовка студентів до проходження літературно-краєзнавчої практики розпочинається із ознайомлення їх з програмою практики, методикою її проходження, календарним плануванням, вимогами до виконання загальних та індивідуальних завдань, правилами оформлення звіту та опрацьованого матеріалу. Проводиться інструктаж із правил охорони праці та техніки безпеки життєдіяльності.
2. Проходження практики. Під час проходження навчальної літературно-краєзнавчої практики студенти-філологи відвідують екскурсії в краєзнавчих, літературних, народознавчих, етнографічних музеях, де отримують інформацію про літературну творчість, історичні особливості, звичаї, традиції рідного краю тощо; збирають та опрацьовують краєзнавчі та літературно-біографічні матеріали, переглядають екранізовані твори українських письменників Херсонщини або про Херсонщину, обговорюють їх; працюють з картотеками в бібліотеках, систематизують інформацію та використовують її в наукових роботах; проходять літературно-краєзнавчий квест на основі інноваційних технологій та online-тестування, освоюють новітні технології в освіті, вчаться застосовувати в професійній діяльності; зустрічаються із херсонськими письменниками, готують та проводять прес-конференції з ними.
3. Систематизація матеріалу та підсумки. Зібрані під час проходження практики матеріали, оброблені, систематизовані та класифіковані матеріали, виконані індивідуальні завдання, презентації студенти оформлюють відповідно до вимог, складають у теки, здають керівникові у визначений термін. Кожен практикант проводить захист виконаних ним завдань.
4. Залік. Після завершення навчальної практики проводиться залік, результати якого фіксуються в заліково-екзаменаційній документації. Студент, який не виконав програму практики і отримав незадовільну оцінку при складанні заліку, відраховується з університету.

Основні види робіт під час практики:

1. Екскурсія до Херсонського обласного краєзнавчого музею та опрацювання краєзнавчого матеріалу.
2. Оглядова екскурсія про письменників Херсонщини та опрацювання матеріалів у музеї-квартирі Б.А. Лавреньова.

3. Тематична екскурсія в музеї історії ХДУ «Випускники ХДУ – відомі українські письменники».
4. Перегляд кінофільмів та вистав за творами українських письменників, їх обговорення та аналіз.
5. Прес-конференції із херсонськими письменниками.
6. Робота з картотеками в бібліотеках, складання бібліографії українських письменників.
7. Літературно-краєзнавчий квест на основі інноваційних технологій на базі Херсонської обласної універсальної наукової бібліотеки ім. О. Гончара.

Список рекомендованої літератури

1. Всеукраїнська спілка краєзнавців. Від «А» до «Я» : довідник. – К., 2001.
2. Голубко В. Є. Історичне краєзнавство : навч. посібник. Ч. 1 / В. Є. Голубко, С. П. Качараба, А. В. Середняк. – Львів, 2006.
3. Зайцев Б.П. та ін. Історія рідного краю: У 2 част. - Х., 2001
4. Іваннікова Л. Фольклористика Півдня України: сторінки історії [Текст] / Людмила Іваннікова ; НАН України, Ін-т укр. археографії та джерелознавства ім. М.С. Грушевського [та ін.]. – Запоріжжя : [б. в.], 2008. – 291 с.
5. Краєзнавство в Україні: Сучасний стан та перспективи. – К., 2003.
6. Програма, запитальник та методичні поради дослідникам народної культури України [Текст] / Упорядн. Л. Орел, К. Міщенко. – К. : ІСДО, 1995. – 232 с.
7. Семенов О. Фахова практика вчителя-словесника [Текст] 6 навч. посіб. / О.М. Семенов, Л.О. Базиль, Т.І. Дятленко. – Луганськ, Вид-во «Ноулідж», 2011. – 490 с.
8. Сердюк А. Історичне краєзнавство: доробок останнього десятиріччя /
9. А. Сердюк // Українська історіографія на зламі ХХ і ХХІ століть: здобутки і проблеми. – Львів, 2004
10. Супруненко В. Енциклопедія українознавства [Текст] : у 2 кн. Кн. 1 : Ми українці / В.П. Супруненко. – Д. : ВАТ «Дніпрокнига», 1999. – 412 с.
11. Тронько П. Українське краєзнавство в ХХ столітті. – К., 2002.
12. Уривалкін О. М. Історичне краєзнавство : навчальний посібник / О. М. Уривалкін. – 2-ге вид., стер. – К., 2008
13. Цепкало Т.О. Програма та навчально-методичні рекомендації до проведення літературно-фольклорної практики : для студентів спеціальностей: 6.020303 Філологія (українська мова та література)*; 6.020303 Філологія (українська, англійська мова та література)* [Текст] / Т.О. Цепкало. – Херсон : Видавництво ХДУ, 2017. – 27 с.
14. Чорна М. Навчально-методичні рекомендації до проведення фольклорної та літературно-краєзнавчої практики [Текст] / М.М. Чорна. – Херсон: Видавництво ХДУ, 2004. – 20 с.

Методичні рекомендації

Теоретичною підготовкою студентів-філологів до літературно-краєзнавчої практики є навчальні дисципліни з історії української літератури, літературного краєзнавства, фольклору і дитячої літератури тощо. Огляд рекомендованої літератури також є підготовчим етапом до проходження практики.

Під час настановчої конференції студентам повідомляють мету, зміст, завдання та графік практики, проводять консультації з методики виконання індивідуальних завдань, ознайомлюють з основними вимогами до оформлення матеріалів, демонструють зразки таких матеріалів, виконаних кращими студентами попередніх років навчання. Практиканти отримують інструктаж із техніки безпеки.

Екскурсії в Херсонському обласному краєзнавчому музеї, музеї-квартирі Б.А. Лавренюва, музеї історії ХДУ, літературних та народознавчих музеях м. Одеси та Києва дають змогу виховати в студентів пізнавальний інтерес до творів мистецтва, скласти цілісне уявлення про особливості літератури рідного краю, сформувати ціннісні орієнтації та гуманітарні знання з метою подальшого використання інформації, отриманої під час екскурсії, в професійній та науковій діяльності.

Перегляд кінофільмів та екранізованих вистав за творами української літератури. Обговорення фільмів, співставлення їх із літературним варіантом, збір та повідомлення інформації про режисерів, акторів та процес знімання дають студентам можливість навчитись формувати власну думку, вирішувати проблемні питання, брати участь у дискусіях, ознайомлюватись із відгуками про фільми та порівнювати їх із власною позицією.

Прес-конференція з письменниками Херсонщини. Керівник консультує практикантів щодо підготовчого етапу та методики проведення прес-конференції з письменниками; студенти налаштовують техніку та інтернет, підключають проектор, за допомогою якого виводяться питання на екран.

Різноманітні види завдань під час навчальної літературно-краєзнавчої практики сприяють поглибленню та розширенню теоретичних знань, збагаченню світогляду студентів-філологів, забезпечують розвиток інтелектуального потенціалу, самостійності, креативності кожної особистості, реалізують принципи систематичності, наступності, взаємодоповнюваності та емоційності.

ФОРМИ І МЕТОДИ КОНТРОЛЮ

Контроль за якістю знань та вмінь студентів, застосуванням набутих практичних навичок відбувається постійно впродовж усього терміну проходження практики у формі порад, консультацій, пояснень тощо. Застосовується групова та індивідуальна перевірка виконаних завдань. Під час групової перевірки керівник визначає рівень колективних дій, злагодженість та згуртованість під час виконання загальних завдань. Індивідуальна перевірка дає можливість з'ясувати, якими професійними якостями оволодів кожен студент, виявити недоліки та окреслити шляхи їх подолання. Важливою формою контролю також є самоконтроль, правильна організація якого забезпечує реалізацію принципів свідомості, активності, міцності знань, умінь та навичок практикантів.

Методами перевірки є бесіди, консультації та обмін досвідом між студентами, завдяки яким контролюється хід практики та правильність виконання завдань. Проведення прес-конференції забезпечує перевірку теоретичних знань, набутих під час вивчення таких дисциплін, як «Історія української літератури» та «Літературне краєзнавство»; вироблення вмінь творчо застосовувати їх на практиці, вирішувати типові завдання, самостійно здійснювати аналіз власних здібностей та практичних навичок.

ВИМОГИ ДО ЗВІТУ

Після завершення навчальної практики студенти мають подати керівникові у зазначений термін звітну документацію, що складається зі щоденника та збірки матеріалів,

складених у теку з файлами та оформлених відповідно до вимог. Відеоматеріали та презентації подаються на CD-дисках, і також вкладаються до теки.

Тека з матеріалами літературно-краєзнавчої практики має таку структуру:

1. Титульний аркуш;
2. Роздруковані матеріали, що складаються з таких підрозділів:
  - 2.1. Картотека журнальних статей із трьох фахових видань.
  - 2.2. Інформація про кінофільм або виставу за художніми творами.
  - 2.3. Індивідуальне завдання
3. CD-диск з відеоматеріалами та презентацією про творчість українських письменників.

СОЦІОЛІНГВІСТИЧНА ПРАКТИКА

Вивчення курсу «Соціолінгвістика» завершується соціолінгвістичною практикою. Майбутні вчителі-філологи, готуючись до практичної роботи, мають володіти методами соціолінгвістичної оцінки мови, зокрема уміти відрізнити літературну мову від нелітературної (некодифікованої). Аналізуючи живе усне мовлення, студенти повинні відзначати дотримання фонетичних, граматичних норм, правила літературного слововживання або порушення літературних норм на кожному з названих рівнів.

Термін практики: навчальна (соціолінгвістична) практика проводиться протягом чотирьох тижнів.

Місце проведення соціолінгвістичної практики: кафедра української мови; методичний кабінет факультету української філології та журналістики.

МЕТА ТА ЗАВДАННЯ ПРАКТИКИ

Мета соціолінгвістичної практики – сформувані у студентів професійні знання й уміння, навчити ідентифікувати, фіксувати й систематизувати зібраний і досліджуваний матеріал, забезпечити можливість оволодіння відповідними методиками.

Завдання практики:

- Актуалізація знань, отриманих при вивченні теоретичних курсів (зокрема сучасної української літературної мови та соціолінгвістики), поповнення фондів відповідних матеріалів, оволодіння навичками каталогізації й систематизації з використанням новітніх інформаційних технологій.
- Опрацювання навчальної, наукової, методичної літератури з соціолінгвістики (зокрема дослідження останніх десятиліть, понятійний апарат соціолінгвістики тощо).
- Засвоєння методів і прийомів соціолінгвістичних досліджень.
- Здійснення розробки різноманітних видів опитувань, тестування й анкетування.
- Проведення соціолінгвістичних опитувань, анкетування й тестування серед різних вікових, етнічних, професійних і соціальних груп населення Херсона.
- Вивчення особливостей функціонування української мови в умовах білінгвізму.
- Складання картотеки назв міських об'єктів (годоніми і агороніми, емпороніми, найменування розважальних закладів, ергоніми).
- Фіксування та характеристика рекламних текстів як компонентів комунікації і динамічних писемних носіїв інформації.
- Запис усного мовлення мешканців Херсона різних соціолінгвальних груп та лінгвістичний аналіз цих текстів.
- Розвиток навичок запису мовлення, що передбачає знайомство з особливостями функціональних стилей сучасної української літературної мови, різних форм

- існування української мови (зокрема просторозмовної мови, суржику, соціальних та територіальних діалектів тощо).
- Лінгвістичний аналіз усного й писемного мовлення з точки зору соціальних особливостей мовця (стать, вік, професійна, корпоративна, етнічна належність, освіта, ступінь урбанізації, мовна компетентність тощо).
  - Лінгвістична характеристика будь-якого усного та письмового джерела в плані використання розмовних форм, суржика, жаргонізмів тощо.
  - Етимологічний аналіз спонтанного мовлення носіїв різних соціальних груп (молодь, музиканти, водії, студенти тощо).

У результаті проходження навчальної практики студенти оволодівають **такими компетентностями:**

ЗК 5. Здатність учитися й оволодівати сучасними знаннями.

ЗК 6. Здатність до пошуку, опрацювання та аналізу інформації з різних джерел.

ЗК 7. Уміння виявляти, ставити та вирішувати проблеми.

ЗК 8. Здатність працювати в команді та автономно.

ЗК 11. Здатність застосовувати знання у практичних ситуаціях.

ФК 2. Здатність використовувати в професійній діяльності знання про мову як особливу знакову систему, її природу, функції, рівні.

ФК 4. Здатність аналізувати діалектні та соціальні різновиди української мови, описувати соціолінгвальну ситуацію.

ФК 7. Здатність до збирання й аналізу, систематизації та інтерпретації мовних, літературних, фольклорних фактів, інтерпретації та перекладу тексту (залежно від обраної спеціалізації).

ФК 10. Здатність здійснювати лінгвістичний, літературознавчий та спеціальний філологічний аналіз текстів різних стилів і жанрів української мови.

Програмні результати навчання

ПРН 2. Ефективно працювати з інформацією: добирати необхідну інформацію з різних джерел, зокрема з фахової літератури та електронних баз, критично аналізувати й інтерпретувати її, впорядковувати, класифікувати й систематизувати.

ПРН 3. Організовувати процес свого навчання й самоосвіти.

ПРН 9. Характеризувати діалектні та соціальні різновиди української мови, описувати соціолінгвальну ситуацію.

ПРН 11. Знати принципи, технології і прийоми створення усних письмових текстів різних жанрів і стилів державною та іноземною (іноземними) мовами.

ПРН 12. Аналізувати мовні одиниці, визначати їхню взаємодію та характеризувати мовні явища і процеси, що їх зумовлюють.

ПРН 15. Здійснювати лінгвістичний, літературознавчий та спеціальний філологічний аналіз текстів різних стилів і жанрів.

ЗМІСТ ПРАКТИКИ

Основні види робіт під час практики

- Участь у настановчій конференції з навчальної (соціолінгвістичної) практики.
- Визначення теми соціолінгвістичного дослідження та ознайомлення з документацією практики.
- Консультація з груповим керівником щодо теми та завдань практики.

- Ознайомлення з навчальною, науковою, методичною літературою з теми соціолінгвістичної практики.
- Складання анкети для проведення опитування та погодження її з керівником практики.
- Проведення анкетування, опитування, аналіз їх результатів.
- Збір матеріалу, систематизація його відповідно до анкет та питальників.
- Укладання картотеки (у друкованому та електронному варіанті), презентація фотографічних матеріалів як свідчення проведеної роботи.
- Записи усного мовлення різних соціолінгвальних груп – невимушене розмовне мовлення (монологи та діалоги), фрагменти слововживань у несучільних текстах.
- Оформлення матеріалів та документації навчальної (соціолінгвістичної) практики.
- Презентація матеріалів навчальної практики на підсумковій конференції.

Організація соціолінгвістичної практики включає три етапи: 1) підготовка; 2) проведення практики; 3) підсумки соціолінгвістичної практики.

Підготовка до проходження практики розпочинається на лекційних та практичних заняттях курсів «Сучасна українська літературна мова» та «Соціолінгвістика». Студенти знайомляться з соціальними перетвореннями в суспільстві, впливом мови на суспільство, з мовною політикою держави, з умовами функціонування української мови на Півдні України тощо. На підготовчому етапі студентів-філологів попередньо знайомлять із завданнями та програмою майбутньої соціолінгвістичної практики. Перед проходженням практики проводять настановчу конференцію, на якій студентам роздають конкретні завдання на час практики, надають методичні рекомендації щодо збирання, аналізування, опрацювання матеріалу, ознайомлюють зі змістом і формою звітності за практику.

Програма соціолінгвістичної практики містить три основні розділи:

- 1) анкетування з метою дослідження мовної ситуації Херсона;
- 2) складання картотек міських об'єктів та рекламних текстів для опису мовного портрету міста Херсона;
- 3) записи усного мовлення мешканців Херсона різних соціолінгвальних груп з метою вивчення особливостей функціонування української мови в умовах білінгвізму.

Після настановчої конференції студент конкретизує з керівником практики виконання основних розділів програми соціолінгвістичної практики (вибір методу збирання матеріалів, мета анкетування або опитування, відбір інформантів тощо).

Для виконання першого розділу програми соціолінгвістичної практики «Анкетування з метою дослідження мовної ситуації Херсона» студент повинен:

- 1) розробити анкету з метою дослідження мовної ситуації Херсона;
- 2) провести дослідження;
- 3) проаналізувати результати;
- 4) оформити матеріали.

Розробляючи анкету, студент під керівництвом викладача повинен звузити тему дослідження, чітко визначити завдання, коло і кількість інформантів тощо.

Для збирання власне мовного матеріалу варто добирати таких інформантів:

- студенти закладів вищої освіти (ЗВО, курс, спеціальність, кількість опитуваних);
- окрема вікова категорія (учні шкіл, люди пенсійного віку, 30-40 років, 40-50 років, молодь тощо);
- люди певної професії (вчителі, програмісти, продавці тощо).

- респонденти інших національних меншин України (греки, болгари, вірмени, євреї тощо);
- працівники установ та адміністрація;
- робітники підприємств і закладів;
- працівники культурно-освітніх закладів.

Об'єктами дослідження виробничих колективів добираються промислові підприємства, наукові, навчальні та культурно-освітні заклади, установи правопорядку. Треба пам'ятати, що перевага надається колективам мовців, яким притаманна сталість складу, стабільність континууму.

Для визначення психологічних чинників формування певної локальної мовної ситуації варто використати статистичні дані щодо рівня екології, захворюваності, кількості правопорушень із обов'язковою диференціацією за національно-мовною належністю членів соціуму або континууму. Такі дані мають опосередковане значення.

Можливий друкований варіант анкети, а може бути онлайн-опитування (наприклад, через Google-форми).

Аналіз результатів дослідження може бути в описовій формі, може бути у вигляді графіків, діаграм тощо.

Оформити матеріали: у друкованому вигляді (мета, респонденти, коли і яким чином відбувалося опитування, аналіз результатів і загальний висновок). Якщо використовували друкований варіант анкет, то анкети докладаються, а якщо онлайн – то необхідно дати посилання на онлайн-ресурс.

Другим розділом програми соціолінгвістичної практики «Мовний портрет міста Херсона» передбачено складання картотек назв міських об'єктів та «текстів вулиці», а саме:

- годоніми* (назви вулиць, провулків, проспектів, шосе) і *агороніми* (назви площ);
- емпороніми* (назви торговельних закладів: магазини, салони, аптеки тощо);
- найменування розважальних закладів* (кафе, ресторани, бари, паби, клуби тощо);
- ергоніми* (назви підприємств, організацій, закладів);
- рекламні тексти*.

Картотеки повинні містити лише україномовні найменування, студент обговорює з керівником практики кількість карток та можливе звуження кола об'єктів: виокремлення певного району міста (Дніпровський, Суворовський, Корабельний), обрання окремої галузі діяльності (фінансова діяльність, будівництво, освіта тощо), мотивовані найменування (з назв яких можна здогадатися про спеціалізацію ергоніма) та інше.

З метою вивчення особливостей функціонування української мови в умовах білінгвізму студент повинен зробити записи усного мовлення мешканців Херсона різних соціолінгвальних груп, що передбачено третім розділом програми соціолінгвістичної практики.

Записи усного мовлення різних соціолінгвальних груп – невимушене розмовне мовлення (монологи та діалоги), фрагменти слововживань у несучільних текстах.

Найякісніший запис усного мовлення можна здійснити за допомогою цифрового диктофона або мобільного телефону з функцією «Диктофон». Під час записування потрібно забезпечувати достатню відстань від мікрофона до інформатора, непомітно для нього увімкнення апарату. Треба також уникати додаткових зовнішніх шумів у приміщенні чи на вулиці.

Записи у цифровому форматі дозволяють зберегти унікальність мовлення, зафіксувати всі фонетичні особливості та інтонації, дають змогу при потребі продемонструвати матеріал

для аудиторії. Цінність записів полягає у різноаспектних підходах у соціолінгвістичних дослідженнях: маємо можливість вивчати не тільки лексичні, фонетичні та граматичні особливості мовлення містян, а й прояви інтерференції, вікові, соціолектні й професійні особливості, варіювання в межах модельованої говіркової системи міста та мовлення окремих інформантів.

Записані за допомогою технічних засобів матеріали необхідно оформити письмово у вигляді карток.

Індивідуальні завдання. Кожне завдання соціолінгвістичної практики, яку студент проходить в умовах багатомовного міста, є індивідуальним, хоча вид завдання у багатьох студентів може бути однаковим. Виконання завдань практики активізує діяльність студентів, розширює їх кругозір, підвищує ініціативу й робить проходження практики більш конкретним і цілеспрямованим. Матеріали, отримані студентом під час практики, можуть бути використані для підготовки доповіді на студентській науковій конференції, а також при написанні курсової роботи, наукової статті.

Список рекомендованої літератури **Навчально-методична література**

1. Антошкіна Л.І., Красовська Г.М., Сигеда П.І., Сухомлинов П.М. Соціолінгвістика: навч. посібник. Донецьк: ТОВ Юго-Восток ЛТД, 2007. 360 с.
2. Глушко М.С. Методика польового етнографічного дослідження: навч. посібник. Львів: Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2008. 288 с.
3. Демченко В.М., Голобородько К.Ю. Нариси з історії білінгвізму в Україні: навч. посібник. Ч.1. Херсон, 1997. 255 с.
4. Масенко Л. Нариси з соціолінгвістики: навч. посібник. К.: Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2010. 243 с.
5. Мацюк Г.П. Прикладна соціолінгвістика: Питання мовної політики. Львів: Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2009. 212 с.
6. Шеремета Н.П., Коваленко Н.Д. Навчальна практика з діалектології: навч. посібник. Кам'янець-Подільський: Інформаційно-видавничий відділ Кам'янець-Подільського державного університету, 2003. 84 с.

Наукова, науково-практична, науково-популярна література

1. Антисуржик: Вчимося ввічливо поводитися і правильно говорити / За ред. О.Сербенської. Львів: Світ, 1994. 150 с.
2. Брага І.І. Суржик у соціолінгвістичному вимірі. *Вісник Запорізького національного університету. Філологічні науки.* 2012. № 1. С.82-87.
3. Демська О. М. Предметна галузь загальномовного корпусу: питання про суржик. *Наукові записки НаУКМА. Філологічні науки.* 2012. Т. 137. С. 17-20.
4. Демченко В. Мовне середовище. Екстралінгвістичний нарис про Південь України: Монографія. Херсон: Айлант, 2001. 216 с.
5. Жуйкова М. Двомовність в Україні: нові симптоми старої хвороби. *Вісник Харківського університету.* № 426. Харків: Лівий Берег, 1999. С.177-184.
6. Залізник Г.М., Масенко Л.Т. Мовна ситуація Києва: день сьогоднішній та прийдешній. К.: Вид. дім «КМ Академія», 2001. 95 с.
7. Мартос С. Жаргонно-сленгові страти в міському спілкуванні. *Науковий вісник ХДУ. Серія «Лінгвістика»: зб. наук. праць.* Херсон: Вид-во ХДУ, 2013. Вип. 19. С.159-163.
8. Масенко Л. Мова і політика. К.: Соняшник, 2004. 120 с.

9. Миколенко Т.М. Мова міста: динаміка та сучасний етап вивчення. *Мовні і концептуальні картини світу*. 2013. Вип 43 (3). С.77-82.
10. Мовна політика та мовна ситуація в Україні: Аналіз і рекомендації / За ред. Юліане Бестерс-Дільгер. К., 2008. 363 с.
11. Сікора Г. Текст міста як лінгвістичний феномен. *Українська мова*. 2016. № 4. С.122-135.
12. Соколова С. О. Основні типи мовної поведінки киян (за даними анкетування). *Українська мова*. 2013. № 2. С.38-55.
13. Ставицька Л. Арго, жаргон, сленг: Соціальна диференціація української мови. К.: Критика, 2005. 464 с.
14. Труб В. М. Явище «суржику» як форма просторіччя в ситуації двомовності. *Мовознавство*. 2000. № 1. С. 46-58.
15. Українсько-російська двомовність / за заг. ред. Л.О. Ставицької. К., 2007. 238 с.
16. Шевчук-Клюжева О. Українське усне мовлення Донеччини. Вінниця: Видавництво «Твори», 2015. 162 с.
17. Шумарова Н.П. Мовна компетенція особистості в ситуації білінгвізму. К.: Вид. центр КДЛУ, 2000. 283 с.
18. Шумарова Н.П., Монжалеї Т.К. Соціолінгвістика: теорія, історія, методи. Методическое пособие. К., 1995. 70 с.

Методичні рекомендації

Відбір інформантів

Соціолінгвістичні завдання завжди прив'язані до певного соціуму, членів якого називають генеральною сукупністю. *Генеральна сукупність* – це безліч усіх індивідів, чий мовні особливості є об'єктом конкретного соціолінгвістичного аналізу. Залежно від завдання розміри цієї сукупності можуть бути різними (сім'я, навчальний заклад, місто, країна).

Часто дослідники застосовують відбір окремих типових представників генеральної сукупності, формують *вибіркову сукупність*, або *вибірку*. Чим менша вибірка, тим менше тимчасових і матеріальних ресурсів потрібно для дослідження, але відносно досліджуваних явищ вибірка повинна бути репрезентативною для всієї генеральної сукупності: ті, хто потрапляє у вибірку, повинні бути мініатюрною моделлю всієї генеральної сукупності.

Складним завданням для дослідника є заздалегідь установити, які саме властивості членів генеральної сукупності можуть відобразитися на досліджуваних аспектах мовної поведінки. Наприклад, при дослідженні білінгвізму важливі такі параметри індивіда: етнічна належність, район проживання (сільська місцевість, невелике/ велике місто), вік, стать, рівень освіти. Це означає, що розподіл носіїв цих характеристик у вибірці повинен максимально наближатися до розподілу цих параметрів у генеральній сукупності. Якщо при вибірці дотримуються характерні для генеральної сукупності співвідношення осіб з певними наборами тих соціальних параметрів, що визнані значимими для дослідження, то така вибірка називається *квотною пропорційною вибіркою*, а відповідні параметри – *зв'язаними*.

Іноді соціолінгвісти використовують *цільову вибірку*. Для описової лінгвістики цільова вибірка є провідною й, безперечно, продуктивним способом відбору інформантів, але вона має лише допоміжний характер для багатьох соціолінгвістичних завдань, а саме таких, які спрямовані на виявлення мовних характеристик окремого соціуму в цілому. Безумовні переваги цього типу вибірки – простота й економічність, недолік – невисока вірогідність отриманих соціолінгвістичних даних.

Цільовій вибірці протистоять різні види *ймовірнісних вибірок*. Найбільш точною, але й найбільш трудомісткою є так звана *випадкова вибірка*. При випадковому виборі будь-який елемент (і будь-який набір елементів) генеральної сукупності має рівну ймовірність потрапити у вибірку сукупність.

Розміри вибірки залежать від ступеня розмаїтості одиниць, що творять генеральну сукупність. Якщо всі одиниці абсолютно однакові, то й вибірка може бути мала; навпроти, чим вище неоднорідність генеральної сукупності, тим більше повинне бути *вибіркоче відношення* (чисельне співвідношення вибірки й генеральної сукупності). Полегшити процес вибірки допомагає *кластерна вибірка*, що припускає розбивання генеральної сукупності на територіальні *кластери* (групи) з наступною вибіркою індивідів у межах кластерів.

Ще один вид вибірки – *стратифікована випадкова вибірка*. Дослідник звичайно має уявлення про структуру генеральної сукупності й може поділити її на певні страти. Так, серед безлічі носіїв української літературної мови виділяють такі страти, як промислові робітники із середньою освітою, службовці, журналісти й письменники, філологи тощо. Для спрощення процесу відбору індивідів різні типи вибірок можуть сполучатися в *багатоступінчасту вибірку*. Багатоступінчасті вибірки особливо ефективні, якщо необхідно створити представницьку вибірку, елементи якої розрізняються за багатьма значущими параметрами.

Методи збирання матеріалу

Спостереження є розповсюдженим методом збирання матеріалу. Існують такі різновиди спостереження, як *безпосереднє* та *включене*.

Безпосереднє спостереження – це слухання й запис живого розмовного мовлення з метою його наступного аналізу. Мова повинна бути спонтанною, природною, а не підготовленою заздалегідь для спостереження. Однак цей прийом не завжди зручний для збирання матеріалу, тому що можна спостерігати роками й не дочекатися потрібних явищ. У таких випадках застосовується метод *включеного спостереження*, який вимагає перетворення дослідника в природного учасника мовної ситуації.

Фіксація спостережуваного мовного матеріалу може здійснюватися двома основними способами: *уручну* й *інструментально*. Записи від руки зручні тим, що до них не треба спеціально готуватися. Особливо ефективні записи від руки при спостереженні за випадковими або рідкісними одиницями мовного потоку. Для фіксації мовного матеріалу використовують інструментальну техніку – насамперед магнітофони й диктофони (для фіксації жестів і мімічної поведінки застосовують також відеокамери). Це використання може бути *відкритим* і *прихованим*. При відкритому використанні записуючого приладу дослідник повідомляє інформантам мету (істинну або несправжню) своїх записів і прагне в процесі спостережень за їх мовленням зменшити так званий «ефект мікрофону», який скоує природну поведінку індивідів.

Загальні вимоги до безпосереднього спостереження:

- 1) продумувати зміст роботи, її мету й основні етапи;
- 2) відібрати найбільш типових інформантів з обліком їхніх соціальних ознак (вік, стать, місце народження, освіта, професія тощо);
- 3) підібрати найбільш типові мовні ситуації для одержання потрібних даних;
- 4) при відсутності таких ситуацій створювати їх.

Анкетування – це один з найпоширеніших у соціології й соціолінгвістиці методів отримання масового матеріалу.

Анкета – перелік питань, що являють собою програму дослідження тієї або іншої проблеми. Зміст анкет (опитувальників, програм), перелік питань, їхнє формулювання, характер відповідей залежать від конкретних завдань досліджень. Найбільшим масовим обстеженням населення є перепис населення.

Найпростішим різновидом анкетування є *анкета*, яка повинна встановити наявність соціально маркованого явища в певному соціальному, віковому, професійному середовищі (наприклад, ступінь розподілу жаргону в різних соціальних групах).

Більш складний *анкетний аркуш*, що містить питання про носії тієї або іншої форми існування мови, про їхні мовні особливості.

Опитувальники, що використовують при заочному вибіркового анкетуванні, істотно відрізняються від соціологічних анкет характером і кількістю питань, а також стратегією опитування, яка визначається його завданням – одержати відомості про мовлення інформанта. Складні опитувальники присвячені дослідженню варіантів (вимовних, морфологічних, словотворчих) у літературній мові.

За формою питання поділяють на *відкриті* (вільна відповідь) і *закриті* (відповідь у виборі декількох запропонованих у анкеті тверджень). Відкриті питання дають глибші відомості, але при великій кількості анкет викликають труднощі в обробці у зв'язку з нестандартністю відповідей.

За змістом питання анкети поділяють на *об'єктивні* (про освіту, вік тощо) і *суб'єктивні* (ставлення до мовного явища). Відповіді на питання анкети, як правило, анонімні.

Основні правила побудови анкети:

- 1) логічна послідовність;
- 2) зацікавленість респондента повинна збільшуватися від питання до питання;
- 3) відсутність дуже важких питань;
- 4) відповідність формулювання питань освітньому рівню опитуваних;
- 5) закриті питання повинні передбачати усі можливі варіанти відповідей;
- 6) загальна кількість питань не повинна бути дуже великою.

Анкетування може проводитися трьома способами: анкета заповнюється у присутності дослідника індивідуально; групове заповнення у присутності дослідника; опитувані самостійно заповнюють і для збереження анонімності одночасно здають анкети.

Усне інтерв'ю. Основна функція методу інтерв'ю – отримання матеріалу, який характеризує спонтанну мовленнєву поведінку людей.

Залежно від завдань дослідника інтерв'ю може мати форму відносно вільної бесіди інтерв'юера з інформантом на певну тему або складатися із заздалегідь підготовлених і, як правило, логічно пов'язаних один з одним питань, які провокують відповідача на використання тих або інших мовних одиниць.

Інтерв'ю називають *формальним* (якщо воно має суворо спланований сценарій) і *неформальним* (коли такого сценарію немає).

Інтерв'ю – це безпосереднє спілкування дослідника із джерелом інформації. Дозволяє задавати додаткові питання. Недолік методу – трудомісткість. Цей метод вимагає високої кваліфікації, такту, уміння вести бесіду.

Експеримент (тест). Тести являють собою різноманітні за формою завдання, які дослідник пропонує інформантам. Це можуть бути списки слів (або зв'язний текст), які необхідно прочитати перед мікрофоном; письмові завдання на відновлення пропущених фрагментів тексту та інші. Мета експерименту, як правило, повідомляється інформанту лише у загальному вигляді. Цей прийом дозволяє інтенсивно збирати матеріал, тому що дослідник

організує потрібну ситуацію, потрібні відповіді. Тест відносять до прийомів контрольованого спостереження. Його можна повторювати в різних умовах для виявлення динаміки того або іншого явища.

Аналіз писемних джерел. Наукову інформацію можна одержати, вивчаючи письмові тексти, а також усні записи на касетах. Можна витягти інформацію із джерел, які створювалися для інших цілей. Джерелами інформації можуть бути матеріали демографічної статистики (перепис населення, записи актів громадянського стану, господарські й домові книги), офіційна й приватна переписка, документація наукових і культурних добутоків, засобів масової комунікації. Газета – коштовне джерело для вивчення письмової мови, радіо, ТВ, кіно – для вивчення усного мовлення. Офіційна переписка дає матеріал для дослідження офіційно-ділового стилю, приватний лист – для вивчення розмовного стилю.

ФОРМИ Й МЕТОДИ КОНТРОЛЮ

Викладач-керівник практики повідомляє студентів про систему звітності з практики, затверджену в робочій програмі, а саме: подання письмового звіту, особливості оформлення виконаного індивідуального завдання, підготовку доповіді, повідомлення, виступу тощо та надає їм методичну допомогу.

Під час практики передбачено ведення студентом щоденника з практики встановленого зразка, в якому висвітлюються всі етапи роботи і форми контролю, і який додається до звіту з навчальної практики.

Контроль за ходом проходження практики здійснюється керівником практики (перевірка трудової навчальної дисципліни, виконання програми практики, індивідуального завдання).

На основі зібраного матеріалу практики студентам виставляється залік. Оцінка практики враховується нарівні з іншими оцінками, які характеризують успішність студента, вміння збирати й обробляти матеріал, класифікувати його.

Результати складання заліку з практики заносяться в заліково-екзаменаційну відомість та залікову книжку студента.

ВИМОГИ ДО ЗВІТУ

Після закінчення терміну проходження практики студенти звітують про виконання її програми. У кінці навчальної практики студент повинен здати щоденник практики, що містить завдання-звіт з практики, та пакет документів керівникові практики: 1) картотеку назв міських об'єктів; 2) заповнені анкети; 3) проаналізовані результати анкетування; 4) записи усного мовлення респондентів.

Записи у щоденнику практики можуть містити такі формулювання:

- Ознайомлення з навчальною, науковою, методичною літературою щодо соціолінгвістичного методу анкетування.
- Складання анкети «НАЗВА».
- Проведення анкетування серед ... з метою визначення/виявлення....
- Аналіз результатів анкетування.
- Ознайомлення з навчальною, науковою, методичною літературою щодо соціолінгвістичного дослідження мови міста.
- Складання картотеки годонімів і агоронімів Херсона.
- Складання картотеки емпоронімів Херсона.
- Складання картотеки розважальних закладів Херсона.

- Складання картотеки ергонімів Херсона.
- Систематизування матеріалів картотеки.
- Збирання рекламних текстів міста.
- Систематизування матеріалів картотеки.
- Спостереження над усним мовленням мешканців Херсона та запис цих текстів.

Усі документи мають бути надруковані грамотно, державною мовою, оформлені відповідно до вимог, що висувають до документів такого виду.

ВИРОБНИЧА ПРАКТИКА

У системі підготовки майбутнього вчителя-філолога важливе місце посідає виробнича (педагогічна) практика, оскільки формування високих професійних якостей вчителя української мови і літератури неможливе без чіткої й глибоко продуманої системи практичної підготовки. Значення виробничої практики важливе особливо тепер, коли зросли вимоги до викладання української мови та літератури в закладах загальної середньої освіти у зв'язку з новими Програмами, рекомендованими Міністерством освіти і науки України.

Під час організації практики збільшується співвідношення часу та обсягу спостереження за активною роботою студентів. Основний час практикантів регламентовано завданнями, спрямованими на спостереження за навчально-педагогічним процесом у закладах загальної середньої освіти та аналіз його, ознайомлення із класною документацією класовода й учителя-предметника основної школи, виконання функцій класного керівника, самостійне проведення уроків з фаху тощо.

Виробнича практика на IV курсі доповнює та поглиблює теоретичну й практичну підготовку студентів, створює умови для закріплення набутих й формування нових умінь і навичок, необхідних для здійснення всіх видів методичної та навчально-виховної роботи в закладах загальної середньої освіти.

МЕТА ТА ЗАВДАННЯ ПРАКТИКИ

Метою виробничої практики є оволодіння сучасними формами, методами, прийомами, засобами і технологіями навчально-виховної роботи в закладах загальної середньої освіти; формування у студентів професійних умінь і навичок щодо прийняття самостійних рішень під час професійної діяльності; поглиблення та закріплення теоретичних знань, здобутих в університеті; опанування студентами сучасними методами, прийомами і формами роботи в галузі майбутньої професії; розвиток у студентів креативних умінь, творчої ініціативи, реалізації особистісного навчання учнів; впровадження комунікативно-функційного та компетентнісного підходів у процесі проведення уроків із використанням сучасних технологій і методик активізації пізнавальної діяльності учнів; розвиток науково-дослідних умінь з подальшим застосуванням їх на практиці; виховання потреби постійно поглиблювати свої знання, творчо застосовувати їх в практичній діяльності.

Основними **завданнями** виробничої практики є:

методичні:

- 1) забезпечити зв'язок теоретичних знань із фахових дисциплін з реальним педагогічним процесом, використання їх у розв'язанні конкретних навчальних, розвивальних і виховних завдань;

- 2) сприяти поглибленню та синтезуванню мовних, літературознавчих, методичних і психолого-педагогічних знань у процесі використання їх для розв'язання конкретних навчальних завдань;
- 3) забезпечити знайомство з реальним обсягом виховної роботи класних керівників 5-9 класів при виконанні діагностичної, організуючої, виховної, керуючої функції у класному колективі підлітків; з особливостями планування виховної роботи з учнями 5-9 класів;
- 4) співвіднести теоретичні знання студентів з їхніми практичними навичками й вміння орієнтуватись у питаннях з психолого-педагогічного розділу, досягати розуміння студентами цілісності, нерозривності та інтегрованості всіх факторів та їх ролі у формуванні особистості;
- 5) домогтись формування у студентів широкого наукового психолого-педагогічного світогляду та конкретних педагогічних вмінь роботи з особистістю;
- 6) формування всебічних умінь і навичок виховної роботи з дітьми підліткового віку;
- 7) забезпечити глибину, стійкість та надійність професійно необхідних знань, вмінь та навичок з дисциплін психолого-педагогічного циклу, структурувати осмислення студентами цінності та непересічної значущості особистості кожного учня в умовах його навчання, виховання та розвитку
- 8) формувати у студентів психологічну готовність до роботи в школі;

пізнавальні:

- 1) формувати у студентів знання специфіки уроків української мови і літератури, своєрідності вивчення окремих розділів української мови та творів різних родів і жанрів;
- 2) сформувати у студентів знання методів та конкретних методик дослідження педагогічного процесу; суттєвих закономірностей особистості її виховання та формування у шкільному віці; закономірностей та єдність навчання, виховання та психічного розвитку; вікових закономірностей і своєрідності психіки та її проявів на різних вікових етапах шкільного навчання; педагогічної оцінки; основ педагогічного спілкування;
- 3) виховувати у студентів необхідність осмислення структури педагогічної діяльності, її основних компонентів, педагогічних дій та професійних компетенцій, необхідних для її реалізації;
- 4) виховувати у студентів стійкий інтерес і прагнення до професії вчителя;

практичні:

- 1) формувати вміння і навички підготовки й проведення уроків української мови та літератури, свідомо застосовувати нові технології навчання в практичній діяльності;
- 2) формувати вміння аналізувати відвідані уроки української мови і літератури;
- 3) розвивати вміння організовувати й проводити позакласні заходи з української мови і літератури;
- 4) формувати вміння розроблення та добирання дидактичних матеріалів і презентацій до уроків української мови і літератури та позакласних заходів;
- 5) підбирати для дослідження адекватні та надійні методики; володіти цими методиками в педагогічній діяльності;
- 6) застосовувати новітні технології педагогічної науки в забезпеченні досягнень професійної діяльності вчителя;
- 7) складати психолого-педагогічний аналіз виховного заходу, уроку;
- 8) вміти вивчати особистість підлітка та групу (колектив);

- 9) сформувати вміння та навички студентів використовувати знання з дисциплін психолого-педагогічного циклу в процесі виховання школярів;
- 10) проводити наукові дослідження з проблем, які студент ставить у курсовій або дипломній роботі, при підготовці виступу на конференції або при написанні наукових статей

У результаті проходження навчальної практики студенти оволодівають такими компетентностями:

- знання та розуміння предметної області, усвідомлення особливостей професійної діяльності;
- здатність діяти соціально відповідально та свідомо;
- здатність працювати в команді;
- здатність застосовувати набуті знання в практичних ситуаціях;
- здатність вчитися і оволодівати сучасними знаннями.

Програмні результати навчання

1. Має творчо-критичне мислення, творчо використовує різні теорії й досвід (український, закордонний) у процесі вирішення соціальних і професійних завдань.
2. Володіє основами професійної культури. Уміє вдосконалювати набуту під час навчання кваліфікацію.

ЗМІСТ ВИРОБНИЧОЇ ПРАКТИКИ

Виробнича практика проходить в **кілька етапів:**

- початковий,
- проведення практики (основний етап),
- підсумки практики (заключний етап).

Основні види робіт під час практики

Початковий етап. Організація діяльності практиканта

Участь у настановній конференції з питань практики. Ознайомлення з робочою програмою виробничої педагогічної практики. Вивчення шкільної документації (класного журналу, календарно-тематичного планування уроків, плану виховної роботи закладу, плану виховної роботи класного керівника на поточний навчальний рік, щоденників учнів закріпленого класу). Співбесіда з адміністрацією школи. Знайомство з класним керівником та учнівським колективом. Вивчення особових справ учнів. Планування розкладу проведення пробних, залікових уроків, позакласного, виховних заходів та психолого-педагогічної діагностики, узгодження його з учителем та класним керівником.

Основний етап.

Відвідування уроків вчителів школи, де проходить практика. Методичний аналіз уроків, що були відвідані. Консультування викладача-керівника з фаху. Опанування передових технологій викладання української мови та літератури. Розроблення розгорнутих конспектів уроків з української мови і літератури відповідно до навчальної програми,

розроблення сценарію позакласного заходу. Розроблення та добирання дидактичних матеріалів і презентацій до уроків з української мови і літератури та позакласного заходу. Проведення пробних уроків з української мови і літератури. Проведення залікових уроків (по 2 уроки) з української мови і літератури. Спостереження та аналіз уроків, проведених іншими студентами групи. Розроблення сценарію та проведення позакласного заходу з української мови і літератури. Виконання індивідуального завдання з практики (вивчення досвіду роботи вчителя української мови та літератури). Участь у профорієнтаційній роботі.

Відвідування виховних заходів. Підготовка методичних матеріалів до проведення пробної класної години, підготовка конспекту методичної розробки виховного заходу. Проведення пробного виховного заходу в закріпленому класі та його самоаналіз. Організація та проведення психолого-педагогічного дослідження з метою вивчення особистості учня та класного колективу. Підготовка методичних матеріалів до проведення залікової класної години, підготовка конспекту методичної розробки виховного заходу. Проведення залікового виховного заходу в закріпленому класі. Підготовка самоаналізу. Обробка результатів психолого-педагогічного дослідження. Інтерпретація результатів психолого-педагогічного дослідження й написання психолого-педагогічної характеристики на учнівський колектив й на особистість учня.

Завершальний етап.

Підготовка звітної документації та її подання на перевірку викладачеві-керівнику з фаху. Підготовка до підсумкової конференції та заліку. Презентація результатів практики на підсумковій конференції. Залік з практики.

СПИСОК РЕКОМЕНДОВАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

З української мови:

1. Біги О. Б. Мета як вихідний компонент системи професійної підготовки майбутнього вчителя ІМ. *Вісник КНЛУ, серія «Педагогіка та психологія»*. 2001. Вип. С.18–22.
2. Білоусенко П.І., Єфименко М.П., Пестрецов В.В. Диктант на «п'ять» без правил. Запоріжжя : Хортиця, 2000.
3. Ваш репетитор з української мови. / М.І. Пентиліук, О.В. Лвашенко, І.В. Гайдаєнко та ін. К. : Ленвіт, 2000.
4. Грибан Г. В., Кучерук О. А. Практикум з методики викладання мови: навч.-метод. посіб. Київ: Кондор, 2010. 160 с.
5. Дичківська І. М. Інноваційні педагогічні технології. К. : Академвидав, 2004. 352 с.
6. Дороз В. Ф. Методика викладання української мови у вищій школі : навч. пос. Київ. 2008. 176 с.
7. Загальноєвропейські Рекомендації з мовної освіти: вивчення, викладання, оцінювання. К.: Ленвіт, 2003. 261 с
8. Караман С. О. Методика викладання української мови в гімназії. К. : Ленвіт, 2003.
9. Карпенчук С. Г. Теорія і методика виховання: навч. посіб. К. : Вища шк., 2005.
10. Коваль Г.П., Деркач І.І., Наумчук М.М. Методика викладання української мови. Тернопіль: Астон, 2008. 287 с
11. Кузьмінський А. І., Вовк Л. П., Омеляненко В. Л. Педагогіка: завдання і ситуації: Практикум. К. : Знання-Прес, 2003.

12. Лозова В. І., Троцько Г. В. Теоретичні основи виховання і навчання: навч. пос. Харків, 2002.
13. Методичні статті в періодиці («Дивослово», «Українська мова і література в школі»).
14. Національна доктрина розвитку освіти України в ХХІ ст. К, 2001.
15. Остапенко Н.М., Симоненко Т.В., Руденко В.М. Технологія сучасного уроку рідної мови. Київ: ВЦ «Академія», 2011. 248 с. (Альма-матер).
16. Нетрадиційні уроки. Українська мова. 5-12 класи / уклад. Л. І. Нечволод. Харків: Торсінг Плюс, 2008. 256 с.
17. Пентилюк М. І., Окуневич М. І. Сучасний урок української мови. Харків: Основа, 2007. 176 с.
18. Плиско К. М. Теорія і методика навчання української мови в середній школі. Харків, 2001. 114 с.
19. Пометун О., Пироженко Л. Сучасний урок. Інтерактивні технології навчання. Київ, 2004. 192 с.
20. Психолого-педагогічна практика (практично-зорієнтов. посібн. на допомогу студентам, магістрантам, аспірантам, психологам, соціальним педагогам) / Кол. авторів: Пащенко М. І., Пащенко Д. І., Перепелюк Т. Д. Умань, 2008.
21. Методика навчання української мови в середніх навчальних закладах. Кол. авторів. За ред. М.І.Пентилюк К. : Ленвіт, 2000.
22. Методика навчання української мови в середніх освітніх закладах. Кол. авторів. За заг ред.. М.І.Пентилюк. К. : Ленвіт, 2009.
23. Остапенко Н.М., Симоненко Т.В., Руденко В.М. Технологія сучасного уроку рідної мови. Київ: ВЦ «Академія», 2011. 248 с. (Альма-матер).
24. Підготовка вчителя-філолога у педагогічному вищому навчальному закладі : монографія / за ред. В. Мельничайка, Л. Струганець. Тернопіль, 2017. 420 с.
25. Практикум з методики навчання української мови. Кол. авторів. За заг ред. М.І.Пентилюк. К. : Ленвіт, 2011.
26. Струганець Л. Мовнокомунікативна компетентність учителя-лідера : навч. пос. Київ, 2016. 40 с.
27. Український правопис. К., 2019.

З української літератури:

1. Богдан Л. Застосування мультимедійних технологій. Вид. дім «Шкіл. світ»; Вид. Л. Галіцина, 2006. 128 с.
2. Бондаренко Ю. І. Методика шкільного вивчення української літератури на засадах ідеаційно-концептуального підходу : теорія і практикум. Ніжин : НДУ ім. М. Гоголя, 2012. 199 с.
3. Васьков Ю. В. Наукові основи сучасного аналізу уроку : теорія, технологія, досвід. Харків : Ранок, 2008. 192 с.
4. Демчук О. Життєпис письменника : Конспекти нестандартних уроків К. : Педагогічна преса, 2002. 192 с.
5. Демчук О. Нестандартні уроки з української літератури в 9–11 класах. Тернопіль : Підручники і посібники, 2000. 144 с.
6. Дичківська І. М. Інноваційні педагогічні технології. К. : Академвидав, 2004. 352 с.

7. Діалогічне прочитання української літератури : монографія / за заг. ред. Г. Токмань. К. : Міленіум, 2007. 486 с.
8. Інформаційно-комунікаційні технології в педагогічній освіті. Миколаїв : Іліон, 2013. 252 с.
9. Коваль Г. П. Виразне читання в структурі уроку. Тернопіль : Астон, 2013. 174 с.
10. Ковальчук В. Ефективний урок : технології, структура, аналіз. К. : Шк. світ, 2011. 120 с.
11. Косогова О. Метод проектів на уроках зарубіжної літератури. Х. : Веста ; Ранок, 2008. 144 с.
12. Кузьмінський А. І. Технологія і техніка шкільного уроку. К. : Знання, 2010. 335 с.
13. Назаренко Л. Уроки літератури з використанням інформаційних технологій. Миколаїв : ОІППО, 2011. 136 с.
14. Нестандартні уроки в школі та їх аналіз. К. : Вид-во Харитоненка, 2003. 152 с.
15. Нетрадиційні уроки з української літератури. 5–11 класи. Х. : Торсінг, 2004. 224 с.
16. Нечволод Л. Нетрадиційні уроки з української літератури (9–11 класи). Х. : Скорпійон, 2001. 112 с.
17. Оліфіренко В. Інтернет на уроках української літератури. К. : Грамота, 2007. 208 с.
18. Пометун О. І. Сучасний урок. Інтерактивні технології навчання. К. : А.С.К., 2004. 192 с.
19. Ситченко А. Л. Методика викладання літератури : термінологічний словник. К. : ВД «Ін-Юре», 2008. 132 с.
20. Уліщенко А. Застосування інформаційних технологій у навчанні мови та літератури. Х. : ХОНМІБО, 2006. 96 с.
21. Шуляр В. І. Сучасний урок української літератури : теорія, методика, технологія. Миколаїв : Іліон, 2014. 553 с.

З педагогіки:

1. Бех І.Д. Виховання особистості: У 2-кн. Кн.1.: Особистісно орієнтований підхід. Теоретико-технологічні засади / І.Д. Бех. К.: Либідь, 2003.
2. Бутенко Н.Ю., Грушенко Л.М. Педагогічна практика: підготовка та реалізація. К.: КНЕУ, 2005. 184 с.
3. Свято у школі: збірник сценаріїв у двох частинах (Укл. Бачинська Є.М., Половинчак Ю.М., Яременко Н.В.). Біла Церква, КОІПОПК, 2003, ч. I 240с., ч. II. 272с.
4. Якса Н.В. Основи педагогічних знань: Навч. посіб. К.: Знання, 2007. 358с.
5. Кутішенко В.П. Вікова та педагогічна психологія (курс лекцій). 2-ге вид.: навч. посіб. К.: Центр учбової літератури, 2017. 128 с.
6. Максименко С.Д. Психологія та педагогіка: Підручник / С.Д. Максименко, М.Б. Євтух, Я.В. Цехмістер, О.О. Лазаренко, О.М. Немеш. К.: Видавничий дім «Слово», 2014. 584 с.
7. Степанов О.М., Фіцула М.М. Основи психології і педагогіки: посіб. К.: Академвидав, 2003. 504 с. (Альма-матер).
8. Вивчення ефективності діяльності педагога-вихователя / Бухлова Н.В., Мазуренко Л.М. Харків, Вид. гр. «Основа», 2006. 160с.
9. Виховання моральності підростаючого покоління: Науково-методичний посібник. –К.: Богдана, 2005.

10. Енциклопедія позашкільної освіти / РДГУ, НМЦ інноваційних технологій виховного процесу НАПН України, РОППО; головний ред. Г. П. Пустовіт. Рівне: О.Зень, 2017. –525 с.
11. Дем'янюк Т.Д. Організація виховного процесу в сучасному загальноосвітньому навчальному закладі: науково-методичний посібник. Суми, ТОВ Видавництво «Антей», 2006. 386 с.
12. Педагогічна практика студентів у загальноосвітніх навчальних закладах (освітньо-кваліфікаційні рівні «бакалавр», «спеціаліст»): навчальний посібник / Укладач: Соловей М.І., Ніколаєва С.Ю., Спіцин Є.С., Кудіна В.В., Бражник Н.О., Демчук В.С. К.: Ленвіт, 2010. 133 с.
13. Інтерактивні технології навчання: теорія, практика, досвід: Метод. посіб./ Авт. - укл. О.Пометун, Л.Пироженко. К.: А.П.Н., 2002. 136 с.
14. Прищеп С.М. Проектування виховної діяльності класного колективу: метод.посібник. Умань: ПП Жовтий О.О., 2014. 60 с.
15. Карпенчук С.П.Теорія і методика виховної роботи. К., 2005. 343с.
16. Рибальченко І.М. Вас призначено класним керівником. Харків: Вид.група «Основа», 2007. 192с. (Школа класного керівника).
17. Освітні технології: Навч.-метод, посібник / О.М. Пехота та ін.; За заг. ред. О.М. Пехота. К.: А-С.К, 2001. 256с.
18. Прищеп С.М. Програма науково-методичної підготовки класних керівників до проектування виховної діяльності класного колективу: метод. рекомендації. Умань:ПП Жовтий О.О., 2014. 39 с.

Методичні рекомендації до проведення практики

Методичні рекомендації щодо підготовки уроку української мови

Підготовкою до виробничої практики є проведення студентами на практичних заняттях з методики викладання української мови гри «Пробний урок», під час якої один студент проводить урок з мови на визначену викладачем тему, а всі інші студенти виступають у ролі учнів. Такий урок детально аналізується, студенти перевіряють свої вміння і навички правильного регламентування часу на всі складові частини уроку, добору й виконання системи вправ тощо. Проведений урок студенти аналізують за схемою. Обговорення пробного уроку організовує викладач, а під час практики – учитель-наставник або методист.

Перше слово надається студентові, який проводив урок. Він повинен викласти свої думки про виконання програми уроку, здійснення свого педагогічного задуму, потім відповісти на запитання тих, хто був присутній на уроці. Виступ має бути самокритичним. Після цього слово надається по черзі кожному з присутніх на уроці студентів, учителів, методистові. Вони аналізують урок, охоплюючи реалізацію всіх вимог, які висувуються до сучасного уроку.

Пропонується така схема аналізу уроку:

- ясність і зрозумілість конспекту;
- тип уроку, його відповідність програмовому матеріалу;
- елементи наступності й перспективності на уроці;
- тема, навчальна, розвивальна й виховна мета уроку;

- що учні повинні знати і що повинні вміти;
- раціональність поділу уроку на частини; правильність розподілу часу;
- зміст уроку (домашнє завдання, новий матеріал, повторення й закріплення тощо);
- науковість викладу, практична цінність уроку;
- якість нового матеріалу, ступінь володіння ним;
- використання методів, прийомів навчання, наочності й ТЗН;
- контроль за знаннями учнів, обсяг їх знань;
- зв'язок матеріалу, який вивчається, з життєвими цінностями та сучасністю;
- культура мовлення практиканта й учнів, його відповідність літературним нормам, образність, емоційність;
- підготовка учнів до виконання домашнього завдання; обсяг домашнього завдання;
- результативність уроку, його навчально-виховне значення (формування в учнів інтересу до знань, розвиток їхньої уваги, пам'яті, мислення);
- шляхи подолання виявлених недоліків.

Аналіз уроку повинен здійснюватись на конкретному матеріалі. Для цього під час відвідування уроків слід сумлінно нотувати в щоденник усе необхідне й обдумувати свій виступ під час обговорення.

Практикант, який проводив урок, записує всі зауваження у свій щоденник, ураховуючи позитивне й недоліки.

У подальших виступах слід уникати повторень, а тільки доповнювати попередні аналізи, висловлювати свою згоду чи незгоду з висновками інших практикантів.

Практиканти оцінюють урок свого колеги описово (у кінці виступу говорить, наприклад: «Вважаю, що цей урок можна оцінити позитивно»).

Обговорення завершує вчитель чи методист, тобто той, хто керує аналізом (обговоренням) уроку.

У заключному слові практикант висловлює свою згоду чи незгоду із зауваженнями. Далі він обмірковує, як реалізувати зроблені зауваження. Правильно проведений аналіз уроку сприяє вдосконаленню майстерності студента, який проводив урок, і його колег, які брали участь в аналізі.

У процесі підготовки до уроку української мови необхідно враховувати такі основні етапи:

- аналіз навчальної програми,
- урахування знань, умінь і навичок учнів;
- вивчення матеріалу підручника;
- аналіз науково-методичної літератури, словників та ін.;
- добір дидактичного матеріалу (текстів і прикладів для вправ та з'ясування теоретичного матеріалу);
- вибір методів і прийомів роботи з класом;
- підготовка технічних засобів;
- складання плану й конспекту уроку.

Таким чином, студент повинен пам'ятати, що перш ніж скласти конспект уроку, необхідно детально ознайомитись зі змістом відповідного розділу шкільного курсу, поповнивши свої знання з наукової літератури, довідників, методичних розробок та журнальних статей. Після цього відповідно до теми уроку визначається обсяг знань, умінь і навичок, на формування яких урок повинен бути спрямований. На основі цього визначається його тип і структура.

Головна умова раціональної організації уроку – ефективне використання кожної хвилини навчального часу. Урок від початку до кінця повинен бути наповнений змістовною навчальною роботою, спрямований на формування в учнів наукових уявлень і понять у галузі предмета, практичних умінь та навичок.

У розробці конспекту уроку студенти повинні використовувати принципи систематичності й послідовності навчання, а саме:

- новий матеріал вивчати з класом, добре повторивши раніше вивчене; опиратись на попередні знання й досвід учнів;
- визначити місце нового матеріалу в структурі теми, розділу, курсу;
- показувати ближню пізнавальну перспективу (наступність);
- забезпечувати послідовність етапів уроку згідно з дидактичною метою;
- спланувати перехід до самостійної роботи учнів;
- кожен етап уроку повинен закінчуватись підсумками.

Важливим етапом уроку є перевірка домашнього завдання та опитування учнів. Поряд із фронтальною перевіркою застосовується перевірка індивідуальна (картки, робота біля дошки, на місці); взаємоопитування (коли учні під керівництвом учителя ставлять один одному запитання); рецензування відповідей товариша; колективне виконання в класі завдань, аналогічних з домашніми тощо.

Пояснюючи матеріал, треба чітко ставити конкретну дидактичну мету уроку, послідовно дотримуватись таких принципів навчання, як науковість, доступність, зв'язок із життям. Ознайомлення учнів з новим матеріалом студент проводить за певним планом, користуючись обраним методом. Тут треба приділити належну увагу міжпредметним зв'язкам, що сприятиме глибшому й свідомішому засвоєнню учнями матеріалу, економії навчального часу.

Відповідальний етап уроку – закріплення матеріалу. Слід прагнути, щоб учні на уроці були достатньо завантажені й працювали в оптимальному темпі. Пояснення студента й виконання учнями відповідних практичних завдань і вправ повинні забезпечити засвоєння нового матеріалу на уроці.

Під час підбиття підсумків уроку студент-практикант звертається до класу, пропонуючи учням розповісти, про що вони довідалися (що вивчили) на уроці. Виставлення й мотивація оцінок учням наприкінці уроку (а інколи і в його процесі) стимулює учнів до активної участі в роботі класу, до акуратного й правильного виконання завдань.

У процесі визначення змісту й характеру домашнього завдання слід керуватися такими вимогами:

- робота учнів удома за обсягом повинна становити не більше однієї третьої того, що виконано в класі (у 5-6 класах – 25 хв, у 7 – 30 хв.);
- домашнє завдання має бути цікавим, передбачати прояв ініціативи та самостійності учня, відповідати аналогічним видам роботи в класі, спрямовуватися на глибоке засвоєння знань та формування практичних умінь і навичок.

Методичні рекомендації з української літератури

На всіх етапах проходження виробничої практики студенти отримують індивідуальні консультації у своїх викладачів-керівників з фаху.

Порядок проведення аналізу відвіданого уроку

- Під час відвідання уроку всі присутні практиканти письмово складають «фотографію» заняття за такою схемою:

Етапи заняття. Їх зміст	Результати спостереження	
	Виявлені вдалі методичні знахідки, оригінальні рішення	Виявлені недоліки

- Після уроку перш за все надається слово практиканту, який його провів.
- Студент проводить самоаналіз уроку, що включає визначення цілей, рівня їх реалізації, причин недосягнення або неповного досягнення поставлених цілей; обґрунтування обраних методів і прийомів навчання, допоміжних засобів; оцінка того, що, на його погляд, вдалося зробити на уроці, а чого не вдалося, що зробив би інакше, тощо.
- Студенти, викладач-керівник з фаху та учитель ставлять практиканту, що провів урок, запитання, якщо після самоаналізу щось залишилося незрозумілим.
- Аналіз відвіданого уроку проводять по черзі студенти-практиканти, користуючись зробленими «фотографіями уроку».
- Аналіз уроку подає вчитель української літератури.
- Повний поглиблений аналіз уроку дає викладач-керівник з фаху.
- Викладач-керівник з фаху разом з учителем та студентами підбиває підсумки обговорення уроку, формулює рекомендації для всіх практикантів щодо удосконалення навчальної діяльності та запобігання професійних помилок; виставляє та обґрунтовує оцінку студенту-практиканту, що провів заняття.

Схема аналізу уроку літератури

Загальні відомості про урок: (дата проведення, школа, клас, прізвище, ім'я та по батькові вчителя, предмет, кількість учнів за списком, кількість присутніх, порядковий номер уроку, номер шкільної аудиторії).

I. Обстановка в класі: чистота, освітленість, провітреність. Організація уваги і готовність учнів до уроку. Тривалість організаційного етапу. Тема уроку, мета (освітня, розвивальна, виховна. Обладнання.

II. Тип і структура уроку

Доцільність вибору типу і структури уроку відповідно до теми і дидактичної мети. Послідовність окремих етапів уроку, їх взаємозв'язок.

III. Аналіз етапів уроку (зміст кожного етапу уроку, методи, прийоми навчання на кожному етапі уроку, їх відповідність меті уроку та пізнавально-віковим особливостям учнів).

IV. Аналіз роботи вчителя на уроці (знання фактичного матеріалу; вміння володіти увагою класу, організувати роботу класу, підвищувати увагу, тримати дисципліну, враховувати індивідуальні особливості кожного учня; ставлення до учнів; спостережливість, витримка, винахідливість; зовнішній вигляд, охайність; мовлення, міміка, жестикуляція).

V. Аналіз роботи учнів на уроці (дії учнів щодо досягнення мети; ставлення до вчителя; пізнавальний інтерес; вміння аналізувати, оцінювати підсумки своєї діяльності та однокласників, розвиток мислення; культура розумової праці; поведінка, дисципліна на уроці).

VI. Висновки і пропозиції.

Чи досягнуто поставленої мети, чи оптимальним шляхом це відбулося. Рекомендації щодо закріплення позитивних моментів уроку та подолання недоліків.

Схема плану-конспекту уроку з української літератури

Тема уроку

Епіграф до уроку

Мета уроку (навчальна, розвивальна, виховна)

Тип уроку

Методи і прийоми

Обладнання і технічні засоби навчання

Використана література

План уроку (перелік етапів уроку та навчальних ситуацій з дозуванням часу)

Хід уроку (детальний опис кожної навчальної ситуації відповідно до дозування часу)

Методичні рекомендації з педагогіки та психології

Психолого-педагогічна діагностика

СХЕМА ПСИХОЛОГО–ПЕДАГОГІЧНОЇ ХАРАКТЕРИСТИКИ НА УЧНЯ

Основні аспекти аналізу особистості можуть бути представлені в схемі, якою рекомендується користуватися при зборі матеріалу до характеристики та її написанні.

I. Загальні відомості

Прізвище, ім'я учня, дата народження, клас, загальний фізичний розвиток, стан здоров'я, умови життя і побуту в сім'ї. Стосунки членів сім'ї. Правильність основної лінії виховання.

II. Стосунки з колективом і ставлення до школи

1. Загальна характеристика класу (розвиток учнів, вихованість, традиції і вимоги класного колективу).
2. Місце в колективі (чи користується любов'ю, авторитетом, чим це визначається).
3. Ставлення до однокласників (любить їх, байдужий, не любить, чи рахується з думкою колективу, з ким дружить і на чому заснована дружба, чи бувають конфлікти з друзями, в чому їх причина).
4. Чи задоволений своїм місцем в колективі і яке місце хотів би займати ?
5. Чи подобається перебування в школі (що особливо цінує в ній) ?
6. Ставлення до вихователів і вчителів (чи є контакт, любить, поважає їх).

III. Навчання

1. Успішність (оцінки що переважають, чи однаково успішний з різних предметів). Рівень знань.
2. Світогляд, начитаність.
3. Розвиток мовлення (його образність, емоційність, запас слів, вміння виразити свою думку письмово чи усно).
4. Інтерес до знань і ставлення до навчання (чи цікаво вчитися, до яких предметів найбільш схильний, як ставиться до оцінки, похвали чи несхвалення вчителів і батьків, основний мотив навчальної діяльності);
5. Здатність до навчання:
  - Особливості уваги (ступінь розвитку довільної уваги, її зосередженість, стихійність, розповсюдженість).

- Осмисленість, сприйняття навчального матеріалу, швидкість осмислення.
  - Рівень і характер розвита умисної і осмисленої пам'яті (вчить механічно чи осмислено чи володіє прийомами навмисного запам'ятовування: швидкість і міцність запам'ятовування, а також легкість відтворення, індивідуальні особливості пам'яті).
  - Розвиток мислення (чи розрізняє істотні і другорядні риси предметів і явищ; який рівень засвоєння загальних і абстрактних понять: чи вміє порівнювати, узагальнювати, робити самостійні висновки, чи швидко знаходить шлях рішення}.
  - Розвиток уяви (багатство відтворюючої і творчої уяви в різних видах навчальної діяльності}.
6. Старанність в навчальній роботі.
  7. Вміння вчитися (дотримання режиму дня; організованість, чи може самостійно працювати над книгою, завчити матеріал, контролювати себе, скласти плани, конспекти і т.д.).

IV. Праця (уроки праці, суспільно-корисна праця в школі і дома)

1. Становлення до праці (чи поважає або нехтує, чи зацікавлений в суспільній користі своєї праці, чи любить працювати і що саме приваблює учня: процес праці, зроблена річ чи оволодіння певними навичками).
2. Чи має навички і вміння праці, чи легко їх набуває?
3. Чи є звичка до тривалих трудових зусиль?
4. Організованість і дисциплінованість праці ?
5. Яким видам праці віддає перевагу?

V. Направленість особистості і соціальні здібності

1. Інтереси (перерахувати все, чим цікавиться учень, підкреслити характер інтересів з точки зору їх глибини і активності, якщо учень не просто проявляє цікавість до будь-якої галузі знань і діяльності, але і серйозно займається з нею; відповісти детально, чи любить читати і що читає: художню, науково-популярну чи переважно розважальну літературу).
2. Переконавання, мрії, ідеали школяра. Чи спостерігається домінування тих чи інших мотивів в його поведінці ?
3. Чи є особливі здібності до якої-небудь діяльності (до музики, малювання, артистичні і т.д.) в чому вони проявляються ?
4. Про що мріє і що збирається робити в майбутньому (відмічати в характеристиці учня, починаючи з VI класу) ?

VI. Дисциплінованість

1. Загальна характеристика поведінки (поводиться спокійно, стримано чи проявляє зайву рухливість, непосидючість).
2. Виконання шкільного режиму (дотримується режиму, порушує навмисно, через недбалість; не встигає вкласти у відведений час і т.д.).
3. Виконання вимог дорослих (з бажанням чи ні, примусово, часто відмовляється виконувати їх і які саме). Відмітити найбільші типові порушення дисципліни.

VII. Особливості характеру і темпераменту

1. Яскраво виражені позитивні та негативні риси характеру: направленості особистості (стосовно людей, навчання, праці, самого себе: чуйність, доброта, колективізм, егоїзм, бездушність, добросовісність і т.д.), вольові риси характеру

- (наполегливість, самостійність, впертість, легке навіювання і т.д.).
2. Вираження особливостей темпераменту (в емоційній сфері, працелюбності, рухливості і т.д.).
  3. Переважний настрій (веселий, сумний, пригнічений), його стійкість. Чим викликана зміна настрою ?

VIII. Загальні психолого-педагогічні висновки

1. Основні переваги і недоліки формування особистості учня. Визначити рівень його розумового розвитку (низький, середній, високий) і моральної вихованості.
2. Визначення найважливіших психолого-педагогічних задач, то стоять перед вчителем, шляхи подальшої виховної роботи з школярами.

Пропонуються такі психодіагностичні методики:

1. Дослідження самооцінки особистості учня.
2. Шкала визначення ступеня самоповаги Розенберга.
3. Тест опитувальник акцентуацій характеру Леонгарда-Шмішека (підлітковий варіант) з тестовим поясненням кожного типу акцентуацій.
4. Тест-опитувальник "Потреба в досягненні" (Ю.Орлов).
5. Тест-опитувальник "Потреба в спілкуванні" (Ю. Орлов).
6. Орієнтована схема складання психолого-педагогічної характеристики учня (додати схему).

Методичні рекомендації до методичної розробки виховного заходу

Загальні положення. Розробка виховного заходу є обов'язковою складовою звітної документації з психолого-педагогічного розділу виробничої практики студентів 4 курсу ступеня вищої освіти «бакалавр» і дієвим засобом поглиблення, закріплення й контролю знань. Студент обирає тему виховного заходу і здійснює психолого-педагогічне обґрунтування форми виховного впливу під час проходження виробничої практики. Подає означену методичну розробку на попереднє узгодження та перевірку методисту кафедри педагогіки та психології.

Зміст методичної розробки виховного заходу. Підготовка студентами методичної розробки виховного заходу базується на вивченні теорії та методики організації виховної роботи у загальноосвітніх закладах. Викладення матеріалу методичної розробки повинно складатися відповідно таких етапів: підготовчого (психолого-педагогічне обґрунтування форми виховного впливу), основного (виклад розгорнутого сценарію виховного заходу), підсумкового (самоаналіз проведеного виховного заходу).

Під час написання методичної розробки студент має проявити творчий підхід до підготовки, проведення та аналізу виховного заходу, визначити особливості взаємодії класного керівника з учнем та учня з учнівським колективом.

Структура та оформлення. Обсяг методичної розробки виховного заходу має становити 8–10 друкованих сторінок формату А4 (без врахування додатків). Текст набирається шрифтом Times New Roman, кегль 14, міжрядковий інтервал – 1,5. Сторінки мають бути нумеровані. Матеріал розподіляється відповідно до схеми. Стиль викладу матеріалу має бути науково-діловим, з дотриманням стилістичних і граматичних норм. У змісті необхідно визначити форму проведення, цілі заходу, етапи підготовчої роботи, розгорнутий сценарій, самоаналіз (за схемою).

Титульна сторінка методичної розробки виховного заходу оформлюється відповідно до встановлених норм.

Методична розробка виховного заходу оцінюється з урахуванням таких позицій:

- якість психолого-педагогічного обґрунтування форми виховного впливу;
- відповідність змісту сценарію виховного заходу його темі;
- обґрунтованість основних положень самоаналізу проведеного виховного заходу;
- аналіз недоліків під час проведення виховного заходу;
- повнота та змістовність висновків;
- наявність в сценарії виховного заходу списку використаних джерел;
- наявність додатків;
- дотримання правил оформлення роботи.

ФОРМИ Й МЕТОДИ КОНТРОЛЮ

Поточний контроль здійснюють викладачі-керівники практики з фаху. Застосовуються такі форми поточного контролю:

- попереджувальний – викладачі-керівники з фаху перевіряють відповідно конспекти уроків, позакласного заходу, план виховної роботи, конспект виховного заходу (сценарій) і дають студенту-практиканту поради з подальшої роботи;
- персональний – здійснюється тоді, коли у студента-практиканта виникають труднощі при проведенні уроків, виховної роботи (погіршується робоча дисципліна, не знаходить спільну мову з класом, не вміє працювати з активом або не може залучити актив до підготовки виховного заходу тощо);
- оглядовий – здійснюється викладачами-керівниками з фаху у ході перевірки виконання плану проведення пробних і залікових уроків, плану виховної роботи;
- тематичний – здійснюється за результатами виконання одного з запланованих практикантом заходів з певної теми. (Наприклад, вивчення особистості учня та учнівського колективу);
- фронтальний контроль – здійснюється викладачами-керівниками з фаху перед закінченням педагогічної практики, коли перевіряється хід виконання всієї програми педагогічної практики.

Підсумковий контроль здійснюють викладачі-керівники практики з фаху, які перевіряють звітну документацію та пропонують оцінку роботи студента у щоденнику практики.

Основною формою підсумкового контролю проходження студентами практики є підсумкова конференція та залік, що, як правило, проводяться через декілька днів по закінченні практики.

Під час підсумкової конференції студенти і викладачі-керівники практики з фаху у своїх виступах аналізують позитивні й негативні сторони практики, діляться цікавими

знахідками передового досвіду педагогічного колективу школи, звертають увагу на забезпечення уроків роздавальним, ілюстративним матеріалом, на впровадження інноваційних методів і прийомів під час проведення уроків, позакласних, виховних заходів тощо.

Особлива увага звертається на труднощі, що відчували студенти під час підготовки й проведення уроків з фахових дисциплін, виховних заходів та ін., що у подальшому дозволить викладачам-керівникам практики з фаху виносити проблемні питання для спеціального обговорення й опрацювання їх під час аудиторних занять.

Студент захищає звіт з практики перед комісією, склад якої призначається розпорядженням проректора з навчальної і науково-педагогічної роботи за поданням декана факультету. Загальна оцінка визначається з урахуванням пропозицій оцінки за фахову складову та психолого-педагогічну складову. Результати заліку з практики вносяться до заліково-екзаменаційної відомості та залікових книжок студентів.

ВИМОГИ ДО ЗВІТУ

У кінці виробничої практики студент-практикант здає викладачам-керівникам практики таку таку документацію:

з української мови та літератури

1. Оформлений відповідним чином щоденник практики з характеристикою й оцінкою роботи студента.
2. Календарно-тематичне планування вчителя-словесника на II семестр.
3. Плани-конспекти залікових уроків, підписані вчителем і викладачем-керівником практики з фаху.
4. Аналіз одного з відвіданих уроків зі спеціальності.
5. Сценарій позакласного заходу з української мови і літератури.
6. Наочність, дидактичний матеріал, виготовлені до залікових уроків та позакласного заходу.
7. Виконане індивідуальне завдання (конспекти уроків вчителя української мови і літератури, сценарії позакласних заходів та ін.).

з педагогіки та психології:

1. Завдання-звіт практиканта.
2. Методична розробка виховного заходу, проведеного у закріпленому класі.
3. Психолого-педагогічна діагностика, представлена психолого-педагогічною характеристикою на клас та на особистість учня.

Аналіз звітних документів практикантів дає змогу викладачам-керівникам практики зробити висновки про якість роботи, рівень підготовки студентів до майбутньої роботи в школі, ставлення до обраної професії.